

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Βιοπολιτική και Κοινωνική Πολιτική : Διαστάσεις και Ερωτήματα

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Λεμπέσης Κωνσταντίνος

Αθήνα 2022

Τριμελής Επιτροπή

Ηρακλής Μαυρίδης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Διονύσης Γράβαρης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κανάκης Λελεδάκης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Λεμπέσης Κωνσταντίνος, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση πτυχιακής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «*Ανάλυση και Εφαρμογή Κοινωνικής Πολιτικής*» του τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής, του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Η περάτωσή της και κατά συνέπεια η ολοκλήρωση του ΠΜΣ δε θα είχε συμβεί δίχως τη συμβουλή ορισμένων προσώπων, που ο καθένας και η καθεμία με τον τρόπο του/της συνέβαλαν σ' αυτήν την προσπάθεια.

Πρώτα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας Ηρακλή Μαυρίδη για την άοκνη συνεισφορά του, την συνεχή του υποστήριξη και την ακαδημαϊκή του καθοδήγηση καθ' όλη τη διάρκεια της συνεργασίας μας. Με αμέριστη υπομονή και επιμονή κατάφερε να δίνει λύσεις όταν αντιμετώπιζα προβλήματα. Στάθηκε δίπλα μου εκτός από επιστήμονας και ως άνθρωπος.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Καθηγητή Διονύση Γράβαρη, τον Καθηγητή Δημήτρη Καλτσώνη, και τον Επίκουρο Καθηγητή Νίκο Κουραχάνη, καθώς όλα αυτά τα χρόνια ήταν πάντοτε παρόντες όσες φορές τους χρειάστηκαν και με υποστήριζαν ο καθένας με τους δικούς του τρόπους.

Ειδικές ευχαριστίες στην οικογένειά μου για την υλική και ηθική υποστήριξη σε μια δύσκολη και κοπιαστική περίοδο.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις δασκάλες μου Ασπασία και Πολίνα που χωρίς την εθελοντική τους συνεισφορά δε θα είχα καταφέρει να γίνω μέλος της πανεπιστημιακής κοινότητας και τη Βασιλική για την υποστήριξή της και την εργώδη της προσπάθεια ώστε σε σύντομο σχετικά χρονικό διάστημα να είμαι σε θέση να μελετάω την ξενόγλωσση επιστημονική βιβλιογραφία.

Περιεχόμενα

1.Εισαγωγή.....	6
2. Βιοπολιτική : Έννοια και θεωρητικές προσεγγίσεις	9
2.1 Η οπτική του Michel Foucault	10
2.2 Η οπτική του Giorgio Agamben.....	21
3. Βιοπολιτική και Δικαιώματα	29
3.1 Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικό Κράτος	30
3.2 Βιοπολιτική και Πανδημία Covid 19.....	36
4.Κοινωνίες της διακινδύνευσης και του κράτους της έκτακτης ανάγκης	46
4.1 Κράτος έκτακτης ανάγκης	47
4.2 Κοινωνία της διακινδύνευσης.....	50
5 . Συμπεράσματα	56
Πηγές-Βιβλιογραφία	59

Περίληψη

Η διπλωματική εργασία εξετάζει το θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας της βιοπολιτικής σε σχέση με την κοινωνική πολιτική. Το ερευνητικό μας ερώτημα είναι εάν μπορεί να υπάρξει μια θετική διάσταση της βιοπολιτικής ως κρατικής πολιτικής η οποία θα στοχεύει στην επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας ή στην επιδίωξη ενός κοινού αγαθού όπως η δημόσια υγεία. Για να απαντήσουμε στο ερώτημα μας αρχικά οριοθετούμε το περιεχόμενο της βιοπολιτικής. Στην ανάλυσή μας εστιάζουμε σε προσεγγίσεις θεωρητικών και πολιτικών στοχαστών που έχουν διεισδύσει στην έννοια της βιοπολιτικής όπως ο Michel Foucault και ο Giorgio Agamben. Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τη σύνδεση μεταξύ της κοινωνικής πολιτικής και της βιοπολιτικής και αναλύουμε ζητήματα δικαιωμάτων, ελευθεριών και ευημερίας. Για τη μεθοδολογία της έρευνάς μας χρησιμοποιήσαμε και πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Τα ευρήματα του ερευνητικού μας ερωτήματος αναδεικνύουν πώς μπορεί υπό όρους να υπάρξει και μια θετική διάσταση βιοπολιτικής ως μέσο για την επίτευξη της κοινωνικής μέριμνας και της κοινωνικής δικαιοσύνης

Λέξεις Κλειδιά: Βιοπολιτική, Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνίες Διακινδύνευσης, Κοινωνική ευημερία, Νεωτερικότητα

Biopolitics and Social Policy: Dimensions and Questions

Konstantinos Lempesis

Abstract

This dissertation examines the theoretical framework of the concept of biopolitics in relation to social policy. Our research question examines whether there can be a positive dimension of biopolitics as a state policy, which will aim at achieving social welfare or the pursuit of a common good, such as public health. To answer the research question, the content of biopolitics is firstly defined. The analysis focuses on the approaches of theoretical and political thinkers, who have penetrated the concept of biopolitics such as Michel Foucault and Giorgio Agamben. Then, the link between social policy and biopolitics is presented and the issues of rights, freedoms, and prosperity are analyzed. The methodology uses both primary and secondary sources. The findings of the research question highlight how, under certain conditions, there can be a positive biopolitical dimension as a means of achieving social welfare and social justice.

Keywords: Biopolitics, Social Policy, Risk-taking Societies, Social Prosperity, Modernity

1.Εισαγωγή

Αυτή η διπλωματική εργασία θα ασχοληθεί με το θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας της βιοπολιτικής σε σχέση με την κοινωνική πολιτική. Η βιοπολιτική ως έννοια εισήχθη αρχικά από τον Γάλλο φιλόσοφο Michel Foucault σε μια σειρά από διαλέξεις του στο College de France. Ο Foucault υποστήριξε πως η βιοπολιτική αφορά τη ρύθμιση της ζωής και της υγείας του πληθυσμού στη νεωτερικότητα μέσα από την έννοια της «κυβερνησιμότητας» (governmentality) (Foucault:2012) Αυτό ιδιαίτερα στον 20^ο αιώνα και με την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, την εφαρμογή κεϋνσιανών πολιτικών και τη γενικότερη παρέμβαση του κράτους στην οικονομία και στην κοινωνία συνδέθηκε με έννοιες και μορφές κοινωνικής μέριμνας και πολιτικής. Η βιοπολιτική παρεμβαίνει και επιχειρεί να ρυθμίσει ένα σύνολο διαδικασιών του ανθρώπινου είδους, τη γεννητικότητα, τη θνησιμότητα, τη σεξουαλικότητα και τη νοσηρότητα. Την έννοια της βιοπολιτικής ανέπτυξαν στη συνέχεια και άλλοι φιλόσοφοι και πολιτικοί στοχαστές όπως ο Giorgio Agamben (Agamben : 2005) ο Roberto Esposito, (Esposito : 2006), Michael Hardt με τον Antonio Negri (Negri, Hardt : 2011) κλπ θεωρητικοί.

Όλες οι προσεγγίσεις για τη βιοπολιτική παρά τις μεταξύ τους αποκλίσεις έχουν μια κοινή συνισταμένη. Έχουν όλες αρνητικά ιδεολογικό περιεχόμενο, δηλαδή πως λειτουργεί ως μηχανισμός εποπτείας και επιτήρησης των πολιτών. Τόσο ο Foucault όσο και οι υπόλοιποι θεωρητικοί τονίζουν τη σκοπιμότητα της κρατικής εξουσίας μέσω της βιοπολιτικής για την άσκηση του κοινωνικού ελέγχου, της καταγραφής, της επιτήρησης και της πειθάρχησης του πληθυσμού. (Foucault:2012) Επομένως όλες οι προσεγγίσεις καταδεικνύουν την αρνητική διάσταση της βιοπολιτικής ως μέσο διακυβέρνησης και κυριαρχίας. Η παρούσα εργασία θέτει ως ερευνητικό ερώτημα αν μπορεί να υπάρξει μια θετική έννοια βιοπολιτικής με την έννοια της κοινωνικής πολιτικής και της κοινωνικής μέριμνας. Και αν θα μπορούσε να υπάρξει μια θετική έννοια βιοπολιτικής μέχρι ποιο σημείο θα ήταν επιτρεπτή; Και από ποιο σημείο και μετά θα έχανε τον αρχικό της χαρακτήρα, δηλαδή αυτόν της κοινωνικής ευημερίας και κοινωνικής μέριμνας, και θα έτεινε να μετατραπεί σε ένα αυταρχικό και πατερναλιστικό κράτος; Η εργασία επομένως θα εξετάσει ζητήματα που αφορούν την κοινωνική ευημερία και τα δικαιώματα του πληθυσμού, ατομικά και συλλογικά δικαιώματα, ζητήματα που αφορούν την έννοια της ελευθερίας σε μια

κοινωνία και αν και σε ποιο βαθμό έρχονται σε σύγκρουση οι ατομικές με τις συλλογικές ελευθερίες και ένα μπορεί η βιοπολιτική να αποτελέσει μέσο για την επίτευξη της κοινωνικής πολιτικής. Αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι η έννοια των συλλογικών ελευθεριών είναι σύνθετη. Συλλογικές ελευθερίες είναι οι δυνατότητες κάποιων ομάδων να έχουν πρόσβαση σε αγαθά και σε υπηρεσίες. Το δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων είναι μια συλλογική ελευθερία και οι εγγυήσεις ελευθεριών σε μια δημοκρατία είναι κράτος δικαίου. Θα θέσουμε ερωτήματα από τη σκοπιά της προβληματικής της βιοπολιτικής και της βιοεξουσίας ως προς το εάν μπορεί να υπάρξουν πολιτικές κοινωνικές μέριμνες χωρίς να είναι ταυτόχρονα πατερναλιστικές στερώντας μια σειρά από ατομικές ή συλλογικές ελευθερίες, οι οποίες θεωρούνται πολύτιμες στις σύγχρονες κοινωνίες. Άρα εδώ τίθενται και ζητήματα δικαιοσύνης και μέριμνας όπως εάν και σε ποιο βαθμό η κρατική εξουσία με την μορφή της βιοπολιτικής δικαιολογείται να περιορίζει ορισμένα συνταγματικά δικαιώματα όπως η ελευθερία της μετακίνησης στο όνομα της προστασίας ενός υπέρτερου αγαθού όπως η δημόσια υγεία. Ένα παράδειγμα είναι η περίπτωση της πανδημίας Covid 19. Βασικό ερευνητικό μας ερώτημα λοιπόν θα είναι εάν μπορεί να υπάρξουν κοινωνικές πολιτικές με την έννοια της βιοπολιτικής που να επιτρέπουν ή να διαχειρίζονται συνετά την ατομική ελευθερία ή εάν καταστατικά η έννοια της βιοπολιτικής περιορίζει ή στερεί την ατομική αυτονομία και ελευθερία.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια εννοιολόγηση του ορισμού της βιοπολιτικής. Τι είναι η βιοπολιτική; Εδώ παρουσιάζονται οι θέσεις διάφορων στοχαστών που έχουν μελετήσει την έννοια και τη μορφή της βιοπολιτικής ως διακυβερνησιακή πρακτική στην νεωτερική κοινωνία, όπου ο πληθυσμός γίνεται το διακύβευμα της κρατικής εξουσίας στο νέο κοινωνικό – οικονομικό σύστημα. Σημαντική για την κατανόηση της έννοιας της βιοπολιτικής είναι η φουκωϊκή προσέγγιση. Ο Michel Foucault έβαλε τα θεμέλια για την κατανόηση της βιοπολιτικής. Παρουσιάζονται ωστόσο και οι θέσεις του Giorgio Agamben, του Thomas Lemke, του Slavoj Zizek (Zizek : 2003) και άλλων θεωρητικών. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται εν συντομία η ιστορία της Κοινωνικής Πολιτικής και του κοινωνικού κράτους και επιχειρείται να γίνει μια σύνδεση με τα κοινωνικά δικαιώματα και την εφαρμογή της βιοπολιτικής. Στο κεφάλαιο αυτό τίθεται ένα ερώτημα εάν και πώς μπορεί να υπάρξει υπό όρους μια θετική διάσταση της

βιοπολιτικής όταν χρησιμοποιείται ως μέσο για την επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Εδώ εξετάζουμε εάν για την επίτευξη της κοινωνικής μέριμνας είναι αναγκαία η βιοπολιτική και εάν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς να υποβαθμιστεί η ατομική αυτονομία. Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζουμε την κοινωνία της διακινδύνευσης και το κράτος της έκτακτης ανάγκης ως τέκνα της νεωτερικότητας. Οι σύγχρονες κοινωνίες είναι αντιμέτωπες με μια σειρά από προβλήματα που προέκυψαν στην νεωτερικότητα με την εμφάνιση του βιομηχανικού καπιταλισμού. Εδώ είναι σημαντική η συνεισφορά του Ulrich Beck (Beck : 2015) και του Anthony Giddens (Giddens : 1990). Κλιματική αλλαγή, πανδημίες, περιβαλλοντικές καταστροφές, εξάντληση φυσικών πόρων κλπ είναι ορισμένα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες και για την επίλυσή τους χρειάζεται ένας σοβαρός κρατικός σχεδιασμός που θα παρεμβαίνει μέσω των κατάλληλων πολιτικών και θα ρυθμίζει τις συνέπειες από αυτά τα προβλήματα. Αυτά τα προβλήματα είναι πλέον σαφές πώς δεν είναι σε θέση να τα επιλύσει η αγορά. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο αναπόφευκτα η βιοπολιτική θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στο μέλλον και θα απασχολήσει την κρατική εξουσία και τις κυβερνήσεις ανεξάρτητα από τις ιδεολογικές τους καταβολές.

2. Βιοπολιτική : Έννοια και θεωρητικές προσεγγίσεις

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε τους ορισμούς που αφορούν έννοιες όπως τη «βιοπολιτική», τη «βιοεξουσία», την «πειθάρχηση» και το «Πανοπτικόν». Θα παρουσιάσουμε κυρίως στις θεωρητικές προσεγγίσεις των θεωρητικών και φιλοσόφων που μελέτησαν αυτές τις έννοιες, εστιάζοντας κυρίως στους Michel Foucault και Giorgio Agamben.

2.1 Η οπτική του Michel Foucault

Η βιοπολιτική ως έννοια είναι σχετικά πρόσφατη, επινοήθηκε στον 20^ο αιώνα από τον Σουηδό πολιτικό επιστήμονα και γεωγράφο Rudolf Kjellen και έγινε ευρέως γνωστή από τον Γάλλο φιλόσοφο M. Foucault. Ο Foucault αναφέρει τον όρο αυτό σε μια σειρά διαλέξεων στο College de France το 1976 και εξηγεί ότι το κατώφλι της «βιολογικής νεωτερικότητας» της κοινωνίας το άτομο από απλό σώμα αποτελεί το διακύβευμα της κρατικής πολιτικής (Φουκώ, 2011 : 174). Τα τελευταία δύο χρόνια με τις επιπτώσεις της πανδημίας και την επιβολή μέτρων από την συντριπτική πλειοψηφία των κυβερνήσεων αυτός ο όρος ανασύρθηκε από αρκετούς αναλυτές και πολιτικούς στοχαστές για να ερμηνεύσουν τη νέα κανονικότητα αναφορικά με τις πρακτικές της πολιτικής εξουσίας ως τεχνική διακυβέρνησης πάνω στους πληθυσμούς.

Ο Foucault στις αρχικές του διαλέξεις σε σειρά μαθημάτων που παρέδωσε στο πανεπιστήμιο «Η Γέννηση της Βιοπολιτικής» τονίζει πώς *«θέλω να μελετήσω την τέχνη της διακυβέρνησης, δηλαδή τον λελογισμένο τρόπο βέλτιστης διακυβέρνησης, αλλά επίσης και ταυτόχρονα τον στοχασμό επί του βέλτιστου δυνατού τρόπου διακυβέρνησης»* (Φουκώ, 2012: 16) και χαρακτηρίζει τον φιλελευθερισμό ως *«αυτοπεριορισμό της διακυβερνησιακής λογικής»* (Φουκώ, 2012 : 36) και την ελεύθερη αγορά ως τον *«ακρογωνιαίο λίθο της νέας διακυβερνησιακής λογικής»* (Φουκώ, 2012:59)

Ο Foucault στην ίδια σειρά μαθημάτων σημειώνει τις τρεις συνέπειες του φιλελευθερισμού στη φιλελεύθερη κυβερνησιμότητα. Η 1^η συνέπεια είναι η κουλτούρα του κινδύνου. *«Μια νέα κουλτούρα του κινδύνου προβάλλει κατά τον 20^ο αιώνα, εκστρατεία σχετικά με αρρώστια και υγιεινή, σεξουαλικότητα, φόβο εκφυλισμού. Δεν υπάρχει φιλελευθερισμός χωρίς κουλτούρα κινδύνου. Επέκταση των διαδικασιών ελέγχου, καταναγκασμού, επιβολής που συγκροτούνται ως το αντιστάθμισμα των ελευθεριών. οικονομική ελευθερία, φιλελευθερισμός και πειθαρχικές τεχνικές είναι στενά συνδεδεμένες»* (Φουκώ, 2012 :79-80)

Η 2^η συνέπεια του φιλελευθερισμού είναι «βελτιστοποίηση της επιτήρησης της συμπεριφοράς των ατόμων, αυξάνοντας την παραγωγικότητα της δραστηριότητάς τους. Η φιλελεύθερη κυβέρνηση παρεμβαίνει μόνο με επιτήρηση όταν κάτι δε συνάδει με τη γενική μηχανική των συμπεριφορών» Η 3^η συνέπεια του φιλελευθερισμού ήταν η

εισαγωγή περισσότερων ελευθεριών μέσω περισσότερου ελέγχου και παρέμβασης (πχ ελευθερίες που εκχώρησε ο Ρούζβελτ το 1932 με το βάθεμα της οικονομικής κρίσης.) Ένας τρόπος εγγύησης σε μια επισφαλή κατάσταση πχ ανεργίας είναι μέσω παρεμβάσεων στην καρδιά της αγοράς» (Φουκώ : 2012)

Εδώ ο Φουκώ προχωράει σε μια διαπίστωση ότι η φιλελεύθερη διακυβέρνηση χαρακτηρίζεται από μια αντίφαση. Από τη μία μεριά είναι υπέρμαχη του *lesser faire* και της απουσίας του κράτους από την οικονομία, άρα και της ατομικής αυτοβοουλίας και αυτονομίας χωρίς περιορισμούς, αλλά από την άλλη μεριά για να λειτουργήσει η ελεύθερη αγορά στο καπιταλιστικό σύστημα, χρειάζεται έλεγχος των ατόμων, επιτήρηση της συμπεριφοράς της εργατικής τάξης και εντατικοποίηση των πειθαρχικών τεχνικών, αλλά και προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας από τους νομικούς μηχανισμούς και επιβολή της αγοράς από τους κατασταλτικούς και ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους.

Ο Φουκώ τονίζει πώς στη νέα κουλτούρα της φιλελεύθερης διακυβέρνησης η παρέμβαση δε γίνεται μόνο στο πεδίο της οικονομίας, αλλά ακολουθείται μια «πολιτική πλαισίου» δηλαδή «*δράση επί των δεδομένων που δεν είναι άμεσα οικονομικά δεδομένα, αλλά προαπαιτούμενα για μια ενδεχόμενη οικονομία της αγοράς*» και «*Η διακυβερνησιακή παρέμβαση οφείλει να ναι διακριτική στο επίπεδο των οικονομικών διαδικασιών και σαρωτική στο σύνολο των τεχνικών, επιστημονικών, κοινωνικών δεδομένων που γίνονται ολόένα το αντικείμενο της διακυβερνησιακής παρέμβασης*». (Φουκώ, 2012 : 140) . Αυτή η διαπίστωση είναι σημαντική καθώς αποκαλύπτει την αντίφαση και αντίθεση της φιλελεύθερης κρατικής εξουσίας που υπερθεματίζει περί μικρότερου κράτους. Στην πραγματικότητα επιτευχθεί ο στόχος της φιλελεύθερης διακυβέρνησης είναι αναγκαίο να γίνουν μια σειρά από παρεμβάσεις, από την κατασκευή αναγκών και επιθυμιών για την αύξηση της κατανάλωσης μέχρι της ρύθμισης της συμπεριφοράς και τον έλεγχο σε μία σειρά από τομείς της κοινωνικής ζωής. Με λίγα λόγια η κρατική εξουσία σε μια τέτοια διακυβέρνηση οφείλει να παρεμβαίνει όχι στην εστία του προβλήματος που είναι οι αρνητικές συνέπειες της ελεύθερης αγοράς, αλλά στην ίδια την κοινωνία. Άρα οι διακηρύξεις των νεοφιλελεύθερων περί μικρού κράτους είναι ψευδείς, καθώς για την κατίσχυση του ως οικονομικό μοντέλο χρειάζεται ένα μεγάλο κράτος που θα απλώνει τα πλοκάμια του σε κάθε έκφανση του ιδιωτικού και δημόσιου βίου. Το μόνο πεδίο που θα απουσιάζει το κράτος είναι για να ρυθμίσει τα προβλήματα και τις ανισότητες

της αγοράς. η αγορά δεν μπορεί να επιβληθεί από μόνη της αλλά χρειάζεται απαραίτητα τους μηχανισμούς του αστικού κράτους. Στην πραγματικότητα στο μόνο πεδίο που παρατηρείται σταδιακή απομάκρυνση του κράτους και μετάθεσης των κρατικών αρμοδιοτήτων στον ιδιωτικό τομέα και σε ΜΚΟ είναι στον τομέα του κοινωνικού κράτους μέσω της παγίωσης της υπολειμματικής κοινωνικής πολιτικής. Είναι το λεγόμενο επιτελικό κράτος που ευαγγελίζονται οι νεοφιλελεύθεροι. Η από-εμπορευματοποίηση (decommodification) όπως εισήχθη σαν έννοια από την μελέτη του Esping Andersen (1990) είναι το κυρίαρχο στοιχείο στην φιλελεύθερη άσκηση της κοινωνικής πολιτικής.

Ο Foucault ορίζει την εξουσία ως ένα «πλήθος σχέσεων δύναμης» που «ενυπάρχουν στο χώρο όπου ασκούνται και είναι συστατικές της οργάνωσής τους» και που αφορά ειδικά τις νεωτερικές και μετά τον 19^ο αιώνα καπιταλιστικές κοινωνίες. *«Αυτές οι δυνάμεις διαμορφώνονται σε ένα παίγνιο αδιάκοπων αγώνων και συγκρούσεων, βρίσκουν μεταξύ τους στηρίγματα που σχηματίζουν αλυσίδες ή συστήματα δυνάμεων, ενεργοποιούνται μέσα σε στρατηγικές των οποίων το γενικό σχέδιο αποκρυσταλλώνεται μέσα στους κρατικούς μηχανισμούς, στους νόμους, στις κοινωνικές ηγεμονίες.»* (Foucault, 1978b: 115).

Μ' αυτήν την ανάλυση ο Foucault επιχειρεί να τονίσει πώς δε θεωρεί την εξουσία προνόμιο μιας κυβέρνησης ή μιας ομάδας ατόμων, αλλά πώς η εξουσία διαπερνά την κοινωνία διαταξικά, δηλαδή πώς οι εξουσιαστικές σχέσεις βρίσκονται παντού. Επομένως δεν υπάρχει μία εξουσία, αλλά σχέσεις εξουσίας. (Φουκώ, 1978 : 117) Υπάρχει μια βασική διάκριση μεταξύ της βιοπολιτικής και της βιοεξουσίας. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο Κώστας Δουζίνας *«Η βιοεξουσία αποτελεί το υπόστρωμα πάνω στο οποίο σε κανονικές συνθήκες λειτουργεί η εξουσία και ασκούνται τα δικαιώματα. Στην κατάσταση εξαίρεσης, η βιοεξουσία μπαίνει στην πρώτη γραμμή και χρησιμοποιεί την κυριαρχία για να πετύχει τους σκοπούς της. Η κυριαρχία ασκεί την απαράβατη εξουσία της να επιβάλλει την κατάσταση εξαίρεσης, καταργώντας ή περιορίζοντας όλα τα ατομικά δικαιώματα και τις εγγυήσεις ελευθερίας του αστικού κράτους αλλά και τη θεμελιώδη ανάγκη μεγάλου μέρους του πληθυσμού για δουλειά και βασικό εισόδημα.»* (Δουζίνας, 2020)¹

---

¹ https://www.efsyn.gr/themata/politika-kai-filosofika-epikaira/239065_i-biopolitiki-tis-epidimias-2-dikaiomata

Η βιοπολιτική έχει ως στόχο τη διαχείριση και τον έλεγχο του πληθυσμού. Η βιοεξουσία είναι ο τρόπος που υλοποιείται η βιοπολιτική στην κοινωνία και είναι αυτό που ο Φουκώ αποκαλεί «βαθείς μηχανισμοί του μετασχηματισμού της εξουσίας». Η επιστήμη της Στατιστικής και της Δημογραφίας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην βιοπολιτική, , γιατί είναι σημαντικό μέσω των δύο αυτών επιστημών επιτυγχάνεται η καταγραφή του πληθυσμού, η αναγωγή τους σε επιμέρους ομάδες (πχ ποιο είναι το ποσοστό του ηλικιωμένου πληθυσμού σε μια χώρα ή ποιος είναι ο δείκτης γεννητικότητας σε μια χώρα και ο αριθμός των αναλφάβητων.) Η γνώση και η συγκέντρωση δεδομένων για τον πληθυσμό είναι σημαντική καθώς πάνω σ' αυτή τη βάση καθορίζονται και σχεδιάζονται πολιτικές.

Για τον Φουκώ, οι διαδικασίες που προέκυψαν την περίοδο 1720 – 1800 είχαν ως αποτέλεσμα να γίνει μια «επαγγελματικοποίηση» των ιατρικών επαγγελμάτων βασισμένες σε μια «πολιτική υγείας» (Richard A. Lynch :2014) Σχηματικά, οι αλλαγές που προέκυψαν είχαν ως εξής :

1. Μια συγκεκριμένη μετατόπιση, δεν ήταν πλέον μόνο το ζήτημα της καταστολής της ασθένειας όπου εμφανίζεται, αλλά της πρόληψής της στο μέτρο του δυνατού.
2. Ο προσδιορισμός των μεταβλητών χαρακτηριστικών μιας ομάδας ή συλλογικότητας: το ποσοστό θνησιμότητας , το μέσο προσδόκιμο ζωής, το προσδόκιμο ζωής για κάθε ηλικιακή ομάδα, την επιδημία κλπ ασθένειες που χαρακτηρίζουν την υγεία ενός πληθυσμού.
3. Η ανάπτυξη τύπων παρέμβασης που δεν είναι ούτε θεραπευτικές ούτε ιατρικές με την αυστηρή έννοια, επειδή αφορούσαν συνθήκες και τρόπους ζωής, διατροφής, στέγασης, το περιβάλλον, την παιδική ηλικία κλπ

Το σύνολο των ελεγκτικών μηχανισμών της πειθάρχησης που έπρεπε να τεθούν σε εφαρμογή για να διασφαλιστεί αυτό το «κοινό καλό» με την ανάδυση των σύγχρονων Εθνών- Κρατών και των μηχανισμών τους ονομάστηκε «αστυνομία» στην ηπειρωτική Ευρώπη (Richard A .Lynch :2014) Ταυτόχρονα, έχουμε και την εμφάνιση ιδρυμάτων: Κλινικές, ψυχιατρεία, γηροκομεία, πτωχοκομεία κλπ λειτούργησαν ως θεσμοί πειθάρχησης και στόχευαν στην

απομόνωση των «τρελών» και των αρρώστων μέσω του εγκλεισμού για την προφύλαξη του «υγιούς» τμήματος της κοινωνίας. (Φουκώ : 2011)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η θέση του Foucault όσον αφορά τη σχέση της ιατρικής με του φορείς της εξουσίας στη σύγχρονη κοινωνία. Σε παλιότερες εποχές η κρατική εξουσία λειτουργούσε περισσότερο με την ωμή βία Η κρατική κυριαρχία ήταν συνυφασμένη με την κρατική βία και τη στρατιωτική και αστυνομική επιτήρηση. Όμως στον 20ο αιώνα αυτή η τάση αλλάζει. Η έκρηξη που επιφέρει η τεχνολογία και η βιομηχανία οδηγεί σταδιακά σε αχρήστευση των παραδοσιακών κρατικών μηχανισμών που επιβάλλουν την κρατική βούληση. Ο Foucault θεωρεί σημαντικό παράδειγμα της ιατρικοποίησης την περίπτωση του Γκουλάγκ. (Φουκώ : 2004) Σε αυτήν την περίπτωση οι ιδεολογικοί αντίπαλοι του συστήματος χαρακτηρίστηκαν ψυχιατρικοί άρρωστοι και εκτοπίστηκαν. (Μαρκάτος, 2009).

Με την ανάπτυξη των ιατρικών επιστημών παρατηρούμε πώς ο Λόγος της εξουσίας ιατρικοποιείται.. Παράλληλα με την Ιατρική και την ψυχιατρική παρατηρούμε ιατρικοποίηση του δημόσιου λόγου και έννοιες για το άρρωστο κομμάτι της κοινωνίας παθογένειες, μόλυνση, θεραπεία κλπ. Αυτός ο νέος Λόγος παράγει και ταυτόχρονα αναπαράγει μια νέα ιδεολογία Υπάρχει μια διαλεκτική σχέση μεταξύ τους. Στο έργο του Foucault «η αρχαιολογία της γνώσης» εξετάζεται η ιατρική ως κοινωνικό φαινόμενο και πώς εξαρτάται από τις εκάστοτε κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες της εποχής. (Φουκώ : 2012) Σύμφωνα με τον Μαρκάτο, *«Σημαντικό ρόλο παίζει η αξία της επιστημονικής πληροφορίας στο δίπολο – ιατρού ασθενούς. Σε αυτό το δίπολο εκ μέρους του ιατρού υπάρχει η τεκμηριωμένη γνώση στην αντιμετώπιση μιας κατάστασης. Από την άλλη μεριά, εκ μέρους του ασθενούς, υπάρχει η παθολογική διαταραχή και συνεπώς η ανάγκη για έναν σαφή και ασφαλή τρόπο αντιμετώπισης. Επιπλέον υπάρχει στον ασθενή έλλειμμα πληροφορίας ως προς τον τρόπο επίτευξης ενός επιτυχούς θεραπευτικού αποτελέσματος. (Μαρκάτος,2009). Ο ασθενής επομένως είναι αναγκασμένος να εξαρτάται από την πληροφορία και τη γνώση που κατέχει ο γιατρός και άρα καθίσταται σε εξουσιαζόμενο και σε υποκείμενο της παρέμβασης. Το πλεόνασμα της πληροφορίας που κατέχει ο γιατρός τον μετατρέπει σε εξουσιαστή. Μπορεί να παρέμβει στο σώμα του ασθενούς. Η μεταξύ τους σχέση δεν μπορεί να είναι παρά μόνο μια εξουσιαστική σχέση.*

Είναι σημαντική επομένως η σχέση μεταξύ της γνώσης και της εξουσίας. Η εξουσία αναπαράγεται μέσω της γνώσης και της κυριαρχίας. Έχοντας αναπτύξει και τελειοποιήσει τις επιστήμες υγείας ασκεί επιπλέον έλεγχο πάνω στα σώματα. Ταυτόχρονα όμως η εξουσία έχει ιατρικοποιήσει τον λόγο της. Ο έλεγχος γίνεται από απλές παρεμβάσεις και συμβουλές για το ποια θα είναι η διατροφή ενός πολίτη μέχρι παρεμβάσεις που αφορούν την απαγόρευση κυκλοφορίας για την προστασία της δημόσιας υγείας και την επιβολή υποχρεωτικού εμβολιασμού, όπως συμβαίνει στην τρέχουσα πανδημία.

Η έννοια της πειθαρχίας είναι κομβική για την φουκωική προσέγγιση. Ο Φουκώ γράφει ότι *«Στην κλασική εποχή, ανακαλύφθηκε πώς το σώμα ήταν αντικείμενο καί στόχος της εξουσίας»* (Φουκώ, 1976 : 182) Με την έλευση του 18^{ου} αιώνα οι μηχανισμοί ελέγχου άλλαξαν. Ο έλεγχος εντατικοποιήθηκε και οι μηχανισμοί πειθάρχησης εξελίχθηκαν. *«Οι μέθοδοι αυτές επιτρέπουν το σχολαστικό έλεγχο των δραστηριοτήτων του σώματος, εξασφαλίζουν τη σταθερή καθυπόταξη των δυνάμεών του και επιβάλλουν σ' αυτές μια σχέση υπακοής-χρησιμότητας: όλα τούτα μπορούν να ονομαστούν «πειθαρχίες» Το ανθρώπινο σώμα μπαίνει τώρα μέσα σ' ένα μηχανισμό εξουσίας που το ψαχουλεύει, το αποδιρθώνει και το ανασυνθέτει. Γεννιέται μια «πολιτική ανατομία» που είναι συνάμα μια «μηχανική της εξουσίας»* (Φουκώ, 1976 : 184)

Ο Φουκώ γράφει ότι ακόμα και το αρχιτεκτονικό σχήμα των εργοστασιακών βιοτεχνικών μονάδων στον 18^ο αιώνα ομοιάζε με τη μορφή των στρατώνων, δηλαδή διέπονταν από ομοιογένεια και αυστηρή οριοθέτηση. Η συγκεντροποίηση της εργατικής τάξης στα εργοστάσια, η επίβλεψη της συμπεριφοράς των εργατών *(«όστερα από ένα τέταρτο της ώρας δεν θα επιτρέπεται πια ή είσοδος σε κανένα»)* (Φουκώ, 1976: 190) στόχευε στην πειθάρχησή τους, ώστε να *«προλαβαίνει και να παρεμποδίζει τις καταχρήσεις τους»*. Η εργατική τάξη εδώ εκφράζεται ως το παραγωγικό σώμα στον καπιταλισμό. Ο στόχος για την επίτευξη της υψηλότερης κερδοφορίας του κεφαλαίου περνούσε μέσα από την επιτήρηση και τον έλεγχο της συμπεριφοράς των εργατών. Δεν αρκούσε η συγκεντροποίηση της εργατικής τάξης στα εργοστάσια, έπρεπε να τιθασευτεί μέσω των πειθαρχικών τεχνικών. Για να επιτευχθεί συνακόλουθα η πειθαρχία στα εργατικά σώματα, ο Φουκώ σημειώνει πώς είναι σημαντικό *«να αποφεύγονται οι κατανομές σε ομάδες και να αποσυντίθενται οι ομαδοποιήσεις. Ο πειθαρχικός χώρος τείνει να διαιρείται σε τόσα τεμάχια, όσα είναι*

και τα σώματα ή τα στοιχεία που πρέπει να κατανεμηθούν» (ibid) Αυτή η επισήμανση είναι αρκετά σημαντική καθώς πρόκειται για τον πυρήνα της ιδεολογίας του νεοφιλελευθερισμού. Ο νεοφιλελευθερισμός για να κυριαρχήσει χρειάζεται κατακερματισμένη την εργατική τάξη, αλλοτριωμένη, και όχι συσπειρωμένη σε εργατικά σωματεία και συνδικάτα. Ο ατομικισμός – και όχι απλά η ατομική αυτονομία – βρίσκει ιδεολογικό έρεισμα σ' αυτήν την πρακτική. Για να επιτύχει η νεοφιλελεύθερη κοσμοαντίληψη τον σκοπό της, αυτός ο κατακερματισμός πρέπει να επεκταθεί από τα εργοστάσια σε ολόκληρη την κοινωνία. Αλλά από τα παραπάνω έρχεται μία ακόμα διαπίστωση. Ότι ο νεοφιλελευθερισμός δεν μπορεί να συμβαδίσει με την δημοκρατία και με τις συμμετοχικές διαδικασίες. Εξακολουθεί να διατηρείται μια τυπική μορφή δημοκρατίας, η οποία συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά εκείνης της μορφής της δημοκρατίας που ο Collin Crouch ονομάζει «μεταδημοκρατία» (Crouch: 2006) Τα κέντρα λήψης των αποφάσεων απομακρύνονται από την κοινωνία και εκτυλίσσονται σε υπερεθνικά κέντρα όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ή το Eurogroup. Οι πολίτες έχουν μικρό έως ασήμαντο λόγο στις αποφάσεις που λαμβάνονται κατά κύριο λόγο από μια τεχνοκρατική διοίκηση.

Ο τεϊλορισμός και ο φορντισμός εξάλλου που πέτυχαν την αντικειμενοποίηση του εργάτη ως εργαλείου της παραγωγικής διαδικασίας με το να εκτελεί μια συγκεκριμένη εργασία την οποία δεν ήλεγχε, σκόπευαν ακριβώς στην ίδια πρακτική. Να ασκήσουν ολοκληρωτικό έλεγχο στο σώμα του εργάτη, να αυξήσουν στο έπακρο την παραγωγικότητά του και να το απομονώσουν από οποιαδήποτε προσπάθεια ομαδοποίησής και οργάνωσης σε συνδικάτο. Υπό αυτήν την έννοια ο τεϊλορισμός με τον φορντισμό αποτέλεσαν στον 20^ο αιώνα μια εξελιγμένη μορφή πειθάρχησης χρησιμοποιώντας τις αρχές του επιστημονικού management. (Taylor : 2007)

Για τον Φουκώ είναι σημαντική η έννοια της πειθάρχησης και προσδίδει μεγάλη σημασία στην εισαγγελία ως μηχανισμό του κράτους. Όπως σημειώνει η Σμαρώ Τάση «Ο Foucault κατά την ανάλυση των βασικών σημείων αυτής της τοποθέτησής του ασχολείται συγκεκριμένα με τη γένεση της εισαγγελικής αρχής που τοποθετείται χρονικά στη μεσαιωνική Γαλλία του 14ου αιώνα, κι, επομένως, με τον όρο «κρατική εξουσία» εννοεί τη μοναρχία. ανάλυση του ιστορικού παρασκηνίου της γένεσης της εισαγγελίας οδηγεί στην υπόθεση πως ο ρόλος της εισάγει στη διεξαγωγή της ποινικής δίκης μια μορφή πειθαρχίας, η οποία ασκείται έμμεσα μέσω της ανάθεσης

της άσκησης της ποινικής δίωξης σε ένα όργανο που ορίζεται από τον ίδιο τον μονάρχη.» (Σμαρώ Τάση, 2014)

Ο Thomas Lemke, Γερμανός κοινωνιολόγος και στοχαστής συνεισφέρει στο διάλογο για τη βιοπολιτική αναφέροντας *«η βιοπολιτική αποσκοπεί στην πειθαρχική διαχείριση της βιολογικής ζωής από την πολιτική εξουσία, εν ονόματι μιας αποϊδεολογικοποιημένης αντίληψης της ασφάλειας και της ευημερίας χρησιμοποιώντας τις νέες τεχνολογίες του ελέγχου και την προληπτική πειθάρχηση μέσω του φόβου»* (Lemke: 2011)

Είναι σημαντική η σημείωση του Thomas Lemke πώς ο φόβος αποτελεί κομβικό μηχανισμό για την πειθάρχηση μέσω της εσωτερίκευσης της εξουσίας. Η αναφορά αυτή θυμίζει το μπενθαμικό Πανοπτικό όπου υπάρχει η διαρκής ανησυχία για το υποκείμενο ότι παρακολουθείται διαρκώς. Όπως έγραψε και ο Christopher Lasch *«σε κατάσταση πολιορκίας ο εαυτός συστέλλεται σε έναν αμυντικό πυρήνα, εξοπλισμένο ενάντια στις αντιξοότητες»* (Lasch : 2006) Οι νέες τεχνολογίες του ελέγχου έχουν εντείνει αυτό το αίσθημα της διαρκής επιτήρησης.

Ο Foucault θεωρεί πώς η εξουσία έχει διττό χαρακτήρα. Δεν είναι μόνο καταπιεστική, διότι αν είχε μόνο αυτό το πρόσωπο δε θα νομιμοποιούταν στους πληθυσμούς. Αντίθετα υποστηρίζει πώς η εξουσία παράγεται μέσω των σωμάτων, της γνώσης και των θεσμών και αναπαράγεται μέσω των μηχανισμών της (dispositifs) σε όλο το φάσμα του κοινωνικού βίου με τρόπο που συνδέεται με τη γνώση αλλά και με μορφές απόλαυσης ώστε να νομιμοποιείται και λαμβάνεται ανεπαίσθητα. Τονίζει ότι οι μηχανισμοί αυτοί εισέρχονται ανεπαίσθητα *«Αν η εξουσία δεν ήταν ποτέ τίποτε άλλο παρά καταπιεστική, αν ποτέ δεν έκανε τίποτε άλλο από το να λέει “όχι”, νομίζετε ότι θα την υπάκουαν οι άνθρωποι; Αυτό που κάνει την εξουσία να κρατάει γερά, αυτό που την κάνει παραδεκτή είναι το ότι δε βαραίνει απλώς πάνω μας σαν μια δύναμη που λέει “όχι” αλλά ότι διαπερνά τα πράγματα, παράγει νόημα, επιφέρει απόλαυση, μορφές γνώσης, παράγει λόγο. Πρέπει να θεωρηθεί ως παραγωγικό πλέγμα που καλύπτει ολόκληρο το κοινωνικό σώμα και όχι ως αρνητική βαθμίδα που ρόλος της είναι η καταπίεση»* (Φουκώ, 1987:21)

Ο Φουκώ προχωράει το σκεπτικό αυτό ισχυριζόμενος ότι η εξουσία για να αναπαραχθεί ομαλά δε χρειάζεται μόνο τους καταπιεστικούς θεσμούς, αλλά έχει εισχωρήσει σε κάθε πτυχή του κοινωνικού και του ατομικού βίου, δημιουργώντας ένα

πλέγμα σχέσεων και συνειδήσεων, που την καθιστά νομιμοποιημένη. Θεωρεί πώς εξουσιαστικές σχέσεις διέπονται και στις προσωπικές σχέσεις πχ η σχέση του δασκάλου με τους μαθητές. Η σχέση άντληση της γνώσης με τη μετάγγισή της είναι σύνθετη σχέση. Ο Luis Althusser θεωρεί πώς αυτή η διαδικασία αφορά τον Κατασταλτικό Μηχανισμό του Κράτους και αναπαράγονται μέσω των Ιδεολογικών Μηχανισμών του Κράτους. (Althusser : 1999)

Το συμπέρασμα που εξάγεται είναι πώς η κρατική εξουσία δεν αναπαράγεται στις νεωτερικές κοινωνίες μόνο μέσω των καταπιεστικών μηχανισμών, αλλά χρειάζεται ευρύτερη νομιμοποίηση μέσω της ηγεμονίας της στους ιδεολογικούς μηχανισμούς όπως τα σχολεία, τα ιδρύματα, τα νοσοκομεία κλπ με την ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσης και τη βελτιστοποίηση μορφών και τεχνικών διαχείρισης και ελέγχου του πληθυσμού. Η έννοια της ιδεολογίας είναι αρκετά σημαντική. Γιατί η αντίληψη περί κοινού αγαθού και κοινωνικής ευημερίας κατασκευάζεται κάθε φορά διαφορετικά ανάλογα με τις ιδεολογικές καταβολές και τις επιδιώξεις της κάθε εξουσίας.

Ο όρος «βιοεξουσία» εμφανίζεται στη «Βούληση για Γνώση», πρώτο τόμο της Ιστορίας της Σεξουαλικότητας. Ο Foucault υπογραμμίζει ότι για πολύ καιρό ένα από τα χαρακτηριστικά προνόμια της εξουσίας ήταν το δικαίωμα και η απόφαση για το ποιος θα ζήσει και ποιος πεθάνει ως κατάλοιπο της έννοιας «patria potestas» από το ρωμαϊκό Δίκαιο, που ο πατέρας της οικογένειας είχε το δικαίωμα να διαθέτει την ζωή των παιδιών του σύμφωνα με τη δική του βούληση. Με τον μετασχηματισμό που γνώρισε η Δύση στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και την πτώση του Παλαιού Καθεστώτος, η εξουσία άλλαξε πρακτικές διακυβέρνησης. Το δικαίωμα του θανάτου μετατοπίζεται στις ανάγκες μιας εξουσίας που να διαχειρίζεται τη ζωή, να την ρυθμίζει και να την υποτάξει στις απαιτήσεις της. Ο Foucault σημειώνει πώς η διαχείριση της ζωής από την εξουσία δεν έγινε λόγω ανθρωπιστικών λόγων και σκοπών – εξάλλου οι πόλεμοι έγιναν πιο αιματηροί στα νέα καθεστώτα και παρόμοια ολοκαυτώματα δεν υπήρχαν στο μακρινό παρελθόν – αλλά είναι ο λόγος ύπαρξης της νέας εξουσίας. Αυτό εξηγείται λόγω Διαφωτισμού και τη σχετική υποχώρηση της δύναμης που είχε η Εκκλησία. Πλέον ο θάνατος έχει υποβαθμιστεί, καθώς στο Παλαιό Καθεστώς ο θάνατος ήταν η αντικατάσταση της επίγειας κυριαρχίας με μια «ασύγκριτα ισχυρότερη». (Φουκώ, 2011:168), ενώ στη νεωτερικότητα η εξουσία απλώνει τα πλοκάμια της σε όλο το φάσμα της ζωής. Η βιοεξουσία είναι προσανατολισμένη σε

δύο κατευθύνσεις. Από τη μία πλευρά είναι η πειθαρχία με τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς και τους θεσμούς όπως ο στρατός και το σχολείο και είναι έντονο το στοιχείο της επιτήρησης και της εσωτερίκευσης της εξουσίας. Από την άλλη πλευρά είναι οι πληθυσμιακές ρυθμίσεις με τη Δημογραφία που καταγράφει τον πληθυσμό βάσει στατιστικών δεδομένων, αλλά και μία από τις ρίζες της Κοινωνιολογίας. Αυτές οι νέες μορφές εξουσίας που είναι συνυφασμένες με την ανάδυση του νεωτερικού έθνους – κράτους και οι σύγχρονες πολιτικές υγείας ως μέρος της κοινωνικής πολιτικής σύμφωνα με τον Michel Foucault ήταν απαραίτητες για την διασφάλιση και την κοινωνική αναπαραγωγή του νέου κοινωνικό-οικονομικού συστήματος που αναδύθηκε, του καπιταλισμού. Βέβαια και άλλοι στοχαστές είχαν φτάσει στο συμπέρασμα ότι η κατάργηση των βασανιστηρίων στη νεωτερικότητα δεν είναι απότοκο της επικράτησης ανθρωπιστικών αξιών, αλλά δικαστική σκοπιμότητα. (Weitin, 2010: 11). Στο ίδιο πνεύμα ο Thomas Nutz διατείνεται πως η μεταρρύθμιση στο ποινικό σύστημα στοχεύει στην άσκηση κοινωνικού ελέγχου. (Nutz,2000: 4) Η εσωτερίκευση της επιτήρησης (Πανοπτικόν) και οι νέες μορφές γνώσης – επιστήμης έφεραν νέες μορφές επιτήρησης, πιο εξελιγμένες, επομένως τέθηκε το ζήτημα του εκσυγχρονισμού του ποινικού συστήματος. Η φυλακή ήταν απαραίτητος μηχανισμός της εξουσίας από τον 18^ο αιώνα προκειμένου να διασφαλιστεί η ευημερία του καθεστώτος. Και σε συνδυασμό με τις προαναφερθείσες πειθαρχίες (πειθαρχία στο εργοστάσιο, πειθαρχία στο σχολείο κλπ) αποτέλεσαν τις νέες πειθαρχίες ως διακυβερνησιακής τεχνικής στη νεωτερικότητα. Επομένως οι βασανισμοί και τα δημόσια μαστιγώματα ως ποινή δεν εξυπηρετούσαν από τον 19^ο αιώνα και μετά τις επιδιώξεις των καπιταλιστικών κοινωνιών. Βέβαια σ' αυτό το γεγονός καταλυτικό ρόλο διαδραμάτισαν και οι επιδράσεις του Διαφωτισμού και του Ανθρωπισμού στην κοινωνία και οι αλλαγές στην αντίληψη για τις σωφρονιστικές μεθόδους.

Ο Foucault επισημαίνει την ανάδειξη των επιστημών του σώματος και των ρυθμίσεων του πληθυσμού ως τους δύο πόλους για την ανάπτυξη της οργάνωσης της εξουσίας πάνω στη ζωή. Σημαντική είναι η συνεισφορά του Γερμανού Κοινωνιολόγου Max Weber για την ορθολογική εξουσία και τις μορφές κυριαρχίας. Το κράτος έχει περισσότερες αρμοδιότητες από τις προηγούμενες κρατικές μορφές και για τον Weber ο καλύτερος τρόπος διαχείρισης είναι ο γραφειοκρατικός. (Weber: 2005) Ένα από τα χαρακτηριστικά αυτού του τύπου οργάνωσης του κράτους είναι η ιεραρχική της δομή και ότι «οι διοικητικές δράσεις και αποφάσεις καταγράφονται και

αποτελούν τμήμα μόνιμου και διαρκούς αρχείου» (Κοντοστάθη: 2010) Αυτό σημαίνει πρακτικά πώς το κράτος σε αυτό το μοντέλο διοίκησης χρησιμοποιεί μεθόδους καταγραφής και επιτήρησης.

Αυτό που πρέπει να σημειωθεί για την εξουσία είναι ο διττός της χαρακτήρας. Η εξουσία δεν απαγορεύει μόνο, δεν έχει μόνο την κατασταλτική όψη, αλλά είναι παραγωγική. Παράγει Λόγο και αποτελέσματα και παράγεται μέσω των σωμάτων. Η ύπαρξη του σωφρονιστικού συστήματος ή ενός σύγχρονου ιατρικού συστήματος είναι το αποτέλεσμα της παραγωγικής φύσης της εξουσίας.

Για τον Ιταλό ιστορικό Enzo Traverso είναι εξίσου σημαντική η διάκριση μεταξύ βιοπολιτικής και βιοεξουσίας. *«Ο όρος «βιοεξουσία» δεν επινοήθηκε από τον Φουκώ, αυτός όμως ήταν που τον μεταμόρφωσε σε πραγματική έννοια, πλάι σε κείνη της βιοπολιτικής, με την οποία συχνά χρησιμοποιούνται σαν συνώνυμα. Ενώ η βιοπολιτική κατακλύζει την κοινωνία και εισχωρεί στον ιστό της ίδιας της ζωής, η βιοεξουσία, απεναντίας, δεν είναι εξαναγκαστικό σύστημα αλλά διάχτος μηχανισμός διαχείρισης της ζωής από πρόσωπα μέσα, διοικητικές πρακτικές και συχνά άγραφους νόμους.»* (Traverso:2016). Ο Traverso σ' αυτό το απόσπασμα αναπτύσσει την φουκωϊκή σκέψη πώς για οι εξουσιαστικές σχέσεις ενυπάρχουν σε όλο το φάσμα του κοινωνικού βίου και δεν είναι αποκλειστικότητα του κράτους ή της κάθε κυβέρνησης. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή το κάθε άτομο δύναται να είναι παραγωγός εξουσίας. Αλλά ταυτόχρονα να γίνεται και το υποκείμενο εξουσίας. Για παράδειγμα ένας δάσκαλος να είναι εξουσιαστής ως προς τη σχέση του με τους μαθητές του, αλλά να είναι εξουσιαζόμενος στη σχέση του με τον θεραπευτή του. Άρα η εξουσία δεν είναι μονοσήμαντη, υπάρχει ένα πλέγμα εξουσιών που σαν στρόβιλος περιλαμβάνει τους πάντες. Είναι μια ανισότητα δύναμη εγγενής σε κάθε κοινωνική σχέση. Ο Traverso σ' αυτό το σημείο παρουσιάζει τη διάκριση μεταξύ βιοπολιτικής και βιοεξουσίας.

2.2 Η οπτική του Giorgio Agamben

Σημαντική ήταν εξίσου και η συνεισφορά του Giorgio Agamben στη συζήτηση περί βιοπολιτικής. Ο Agamben με το σύγγραμμά του «homo sacer : κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή» (Agamben :2005) ανασύρει μια έννοια από το ρωμαϊκό δίκαιο, την έννοια του homo sacer, δηλαδή του ιερού ανθρώπου. Η κεντρική ιδέα είναι πώς η μορφή του homo sacer συνδέει για πρώτη φορά την ιερότητα με την ανθρώπινη ζωή (Agamben, 117 : 2016). Ο ιερός άνθρωπος δε δύναται να θανατωθεί τελετουργικά και να αποτελέσει αντικείμενο θυσίας, αλλά επίσης η θανάτωσή του δεν επιφέρει καμία τιμωρία σε όποιον διαπράξει την δολοφονία του. Η ζωή του homo sacer τέμνεται στο σημείο μεταξύ αθυτότητας και φονευσιμότητας, στο σημείο της απαγόρευσης της θυσίας του και της δυνατότητας θανάτωσής του. Ο Agamben με την έννοια του «homo sacer» δομεί μια θεωρία κυριαρχίας και βιοπολιτικής, όπου αποτυπώνεται η διαλεκτική σχέση μεταξύ κυρίαρχης εξουσίας και βιολογικής ζωής. Πρόκειται για μια ζωή στο όριο, για μια ζωή στο κατώφλι μεταξύ ύπαρξης και ανυπαρξίας, στο μεταίχμιο μεταξύ ζωής και θανάτου. Ο Αγκάμπεν εδραιώνει τη θεωρία της βιοπολιτικής με την πολιτικοποίηση της γυμνής ζωής υπό τους μηχανισμούς της εξουσίας. Ο «homo sacer» δεν τίθεται απλώς έξω από την ανθρώπινη δικαιοδοσία, αλλά δεν περνάει και στη θεϊκή. Η δολοφονία του «homo sacer» δεν συνιστούσε ιεροσυλία όπως συνέβαινε με την περίπτωση του «res sacrae» (Αγκάμπεν,2016: 134) Υπάρχει δηλαδή διπλή εξαίρεση τόσο από το ανθρώπινο δίκαιο όσο και από το θεϊκό δίκαιο. Η παράδοξη ύπαρξη του ιερού ανθρώπου μπορεί να εγγραφεί μόνο στη σφαίρα της «κυρίαρχης εξαίρεσης» (Agamben,2016 :135) και ενέχει με τον τρόπο αυτό τη γυμνή ζωή. *«Η σφαίρα της κυριαρχίας είναι εκείνη εντός της οποίας κάποιος μπορεί να φονεύσει δίχως να διαπράξει ανθρωποκτονία και χωρίς να τελεστεί θυσία, και ιερή, δηλαδή φονεύσιμη και άθυτη, είναι η ζωή που αιχμαλωτίστηκε σε αυτή τη σφαίρα.»* (Agamben,2016 : 136)

Η ζωή αναφέρεται στη φυσική κατάσταση και η εξουσία έχει τη δυνατότητα του ελέγχου της ζωής. Κατά συνέπεια, η γυμνή ζωή εγγράφεται στους μηχανισμούς της εξουσίας. Η γενικότερη αντίληψη ενέχει την εφαρμογή ενός πολιτικό - δικαιοτικού πλαισίου της νεωτερικότητας που επιτρέπει τον εξοβελισμό του «Άλλου» και την εξαφάνισή του από την πολιτική κοινότητα. Για τον Αγκάμπεν, η εφαρμογή της νεωτερικής πολιτικής βρίσκει την πλήρη εφαρμογή της στα ολοκληρωτικά κράτη του

20^{ου} αιώνα και στο στρατόπεδο ως «αξεπέραστο βιοπολιτικό χώρο» όπου η γυμνή ζωή βρίσκεται κάτω από τον απόλυτο έλεγχο της εξουσίας, χωρίς κανένα απολύτως δικαίωμα και καμία ιδιότητα του πολίτη, εξοβελισμένη από την υπόλοιπη κοινότητα, ευρισκόμενη σε μια ζώνη αδιακρίσιας μεταξύ ζωής και θανάτου. (Agamben,2016 : 195)

Θεωρεί πώς η εναλλαγή μεταξύ κοινοβουλευτικών δημοκρατιών σε ολοκληρωτικά καθεστώτα και το αντίθετο καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα μπορεί να επεξηγηθεί αν γίνει κατανοητή η αντίληψη πώς η βιολογική ζωή κατέστη το κυρίαρχο πολιτικό γεγονός με τη μετάβαση στη νεωτερικότητα, και πώς η πολιτική είχε μετατραπεί σε βιοπολιτική.

Σύμφωνα με τον Ιταλό φιλόσοφο, με την παγίωση της βιοπολιτικής στο προσκήνιο, μετατοπίζεται το όριο ελέγχου της εξουσίας πάνω στη γυμνή ζωή και «ο κυρίαρχος ενεργεί σε ολοένα και στενότερη συμβίωση όχι μόνο με τον νομικό, αλλά και με τον γιατρό, τον επιστήμονα, τον πραγματογνώμονα και τον ιερέα.» (Agamben,2016 :194).

Σ' αυτό το σημείο ο Agamben ταυτίζεται με την φουκωϊκή προσέγγιση σχετικά για την καθοριστική επίδραση που άσκησε ο ιατροκοιμημένος Λόγος στην εξουσία. Αντλώντας το παράδειγμά του κυρίως – αλλά όχι μόνο- από τη Ναζιστική Γερμανία, όπου η κρατική εξουσία με τον ιατροκοιμημένο της Λόγο και την ρητορική περί φυλετικής καθαρότητας και υγιεινής, εξοβέλισε στο στρατόπεδο μια σειρά από κοινωνικές και εθνοτικές ομάδες, που θεωρήθηκαν «μιαρές», όπως τους Εβραίους, τους τσιγγάνους, τους Σλάβους, τους ομοφυλόφιλους, τους ανάπηρους κλπ. Όλες αυτές οι ομάδες πρώτα απεκδύθηκαν τα δικαιώματά τους και την εθνικότητά τους, βίωσαν τον κοινωνικό αποκλεισμό και στη συνέχεια οδηγήθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Επομένως, παρατηρούμε ξανά πώς ο εξουσιαστικός λόγος παράγει πολιτικές και συγκεκριμένα αποτελέσματα.

Ο Agamben ανασύρει μέσα από τις μαρτυρίες του Primo Levi, Ιταλό-εβραίου επιζήσαντα από το Άουσβιτς, την έννοια «Μουσουλμάνος». Ο όρος «Μουσουλμάνος» χαρακτήριζε τους κρατούμενους των στρατοπέδων που έφταναν σε επίπεδο εξαθλίωσης και ονομάζονταν έτσι ειρωνικά από τους Ναζί. Τονίζει, πώς οι ανακατατάξεις που έφερε ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος είχε ως αποτέλεσμα την κρίση της ταυτότητας του έθνους κράτους και πώς ο φασισμός και ο ναζισμός – ως

κατεξοχήν βιοπολιτικά κινήματα- είχαν ως τελικό σκοπό τον αναστοχασμό και την αναδιαμόρφωση του έθνους κράτους, που «αναδεικνύουν δηλαδή τη φυσική ζωή σε κατεξοχήν τόπο της κυρίαρχης απόφασης» και πώς το ναζιστικό σύνθημα «Αίμα και Γη» (Blut und Boden) αποτελεί την πεμπτουςία της εθνικοσοσιαλιστικής κοσμοθεωρίας. (Agamben,2016 :204)

Οι νόμοι της Νυρεμβέργης για την «ιδιότητα του πολίτη του Ράιχ» που διαχώριζαν τους Γερμανούς πολίτες σε πολίτες δυο κατηγοριών , αυτών που απόλαυαν πλήρων δικαιωμάτων αυτών που αποτέλεσαν πολίτες δεύτερης κατηγορίας, χάνοντας τα δικαιώματά τους εισάγοντας μάλιστα την αρχή σύμφωνα με την οποία η ιδιότητα του πολίτη ήταν κάτι για το οποίο έπρεπε να αποδειχτούν αντάξιοι και που, συνεπώς, μπορούσε ανά πάσα στιγμή να τεθεί υπό αίρεση και υπό αμφισβήτηση (Agamben,2016 : 209).

Για τον Αγκάμπεν, εκτός από τα θύματα της ναζιστικής πολιτικής, ένας ακόμα homo sacer στον 20^ο αιώνα, είναι ο έχων την ταυτότητα του πρόσφυγα. Κομβικό σημείο του πρόσφυγα είναι πώς διαρρηγνύει τη συνέχεια μεταξύ γέννησης και εθνικότητας, αμφισβητώντας το νεωτερικό πολιτικό έθνος- κράτος. (Agamben,2016 : 208). Η διάρρηξη αυτή αποτελεί τη γυμνή ζωή του πρόσφυγα. Οι άνθρωποι που έχαναν όλα τους τα δικαιώματα, μένοντας παρόλα αυτά ζωντανόί , τοποθετούνταν σε μια ζώνη – όριο. Με άλλα λόγια, καταδικασμένοι σε θάνατο και κάτοικοι των στρατοπέδων εξομοιώνονται ασυνείδητα με τους homines sacri, με μια ζωή η οποία μπορεί να αφαιρεθεί δίχως να διαπραχθεί ανθρωποκτονία. Έτσι ο πρόσφυγας γίνεται η συνέχεια του «Μουσουλμάνου» κατά Primo Levi, σε ένα continuum διευρυνόμενης κατάστασης εξαίρεσης, που μένει αναλλοίωτο από τα ολοκληρωτικά κράτη στο πέρασμα των δυτικών φιλελεύθερων δημοκρατιών και με μόνη σταθερά την πολιτικοποίηση της βιολογικής ζωής και την εγγραφή της γυμνής ζωής στους μηχανισμούς και υπολογισμούς της εξουσίας.

Κατά τον Αγκάμπεν όμως « Εκείνο όμως που μας ενδιαφέρει εδώ είναι ότι, στον βιοπολιτικό ορίζοντα που χαρακτηρίζει τη νεωτερικότητα, ο ιατρός και ο επιστήμονας κινούνται σε εκείνη την ουδέτερη ζώνη όπου, κάποτε, μόνο ο κυρίαρχος μπορούσε να εισδύσει» (Agamben,2016 :46.) Εδώ διαφαίνεται ο πυρήνας της αντίληψης του στοχαστή αναφορικά με τη βιοπολιτική. Ο στοχαστής επεκτείνει τη σκέψη του θεωρώντας πώς η βιοπολιτική , δηλαδή η πολιτικοποίηση της γυμνής ζωής

έχει επεκταθεί και μεταπολεμικά στις δυτικές δημοκρατίες, φέροντας το παράδειγμα της Karen Quinlan, ενός κοριτσιού που έπεσε σε βαθύ κώμα και διατηρούταν στη ζωή μέσω τεχνητής αναπνοής, μέχρι το θάνατό της, χαρακτηρίζοντας το στάδιο αυτό ως «ζώνη απροσδιοριστίας» μεταξύ ζωής και θανάτου (Agamben,2016 : 252) και το παράδειγμα ενός θιασώτη του εγκεφαλικού θανάτου , ο οποίος χαρακτήρισε ως «ψευδοζωντανό» το σώμα που διατηρείται ζωντανό με τεχνητά μέσα. Τονίζει πώς ούτε εθνικοσοσιαλιστές τόλμησαν να εκφράσουν τόσο ριζοσπαστικές αντιλήψεις για τη γυμνή ζωή. (Agamben,2016 : 255)

Για τον Αγκάμπεν τα στρατόπεδα, επεκτείνονται σε ολόκληρο τον πληθυσμό των πολιτών μιας κατάστασης εξάιρεσης η οποία συνδεόταν με έναν αποικιακό πόλεμο, χρησιμοποιώντας τα ιστορικά παραδείγματα των στρατοπέδων συγκέντρωσης που οι Άγγλοι στοίβαζαν τους Μπόερς στην αρχή του 20^{ου} αιώνα και τα αντίστοιχα των Ισπανών στην Κούβα για να καταπνίξουν την εξέγερση των ντόπιων. *«Τα στρατόπεδα γεννιούνται όχι από το τακτικό δίκαιο, αλλά από την κατάσταση εξάιρεσης και από τον στρατιωτικό νόμο»* (Agamben,2016: 257) Για την περίπτωση της Γερμανίας τονίζει πώς τα στρατόπεδα συγκέντρωσης προϋπήρχαν της ναζιστικής κυβέρνησης και πως το δικαϊκό τους θεμέλιο ήταν η κατάσταση εξάιρεσης ή πολιορκίας με την αναστολή των άρθρων του Συντάγματος που εγγυούνταν τις ελευθερίες(Agamben,2016 : 258). Η κυβέρνηση του Χίτλερ ερχόμενη στην εξουσία έθεσε σε ισχύ διάταγμα αναστολής άρθρων του Συντάγματος, μέχρι το τέλος του Τρίτου Ράιχ που διήρκεσε 12 χρόνια. *Ως εκ τούτου η κατάσταση εξάιρεσης παύει να αναφέρεται σε μια εξωτερική και προσωρινή κατάσταση πραγματολογικού κινδύνου και τείνει να ταυτιστεί με τον ίδιο τον κανόνα* (Agamben,2016 :259) Το στρατόπεδο είναι ένα τμήμα εδάφους το οποίο τίθεται εκτός της κανονικής δικαιοσύνης τάξης, αλλά δεν είναι, απλώς ένας εξωτερικός χώρος. *Πράγματι, δεδομένου ότι η κατάσταση εξάιρεσης είναι «ηθελημένη», εγκαινιάζει ένα νέο δικαιο-πολιτικό παράδειγμα, όπου δεν είναι εφικτό να διαχωρίσουμε τον κανόνα από την εξάιρεση. Δηλαδή, το στρατόπεδο είναι η δομή όπου η κατάσταση εξάιρεσης -στην πιθανή απόφαση επί της οποίας θεμελιώνεται η κυρίαρχη εξουσία- υλοποιείται κανονικώς* (Agamben,2016 : 261)

Ο Αγκάμπεν σημειώνει πώς η γέννηση του στρατοπέδου στο νεωτερικό κράτος ήταν ως αποτέλεσμα της κρίσης του έθνους- κράτους που ήταν βασισμένο στην τριμερή σχέση του εδάφους, της τάξης και της γέννησης και έτσι το κράτος

αναλαμβάνει απευθείας τη βιολογική ζωή του έθνους (Agamben, 2016 : 268). Κατά συνέπεια, η κατάσταση εξαίρεσης, η οποία αποτελούσε μια προσωρινή αναστολή της τάξης, καθίσταται τώρα μια νέα και σταθερή δομή, όπου κατοικεί εκείνη η γυμνή ζωή που δεν μπορεί πλέον να εγγράφεται στην τάξη.

Για τον Αγκάμπεν, η έννοια της βιοπολιτικής συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την κατάσταση εξαίρεσης και σε έναν μεγάλο βαθμό συγχέονται οι δύο έννοιες. Η κατάσταση εξαίρεσης ως μορφή διακυβέρνησης αποκτά μόνιμα χαρακτηριστικά και καθίσταται ως το πεδίο άσκησης της νεωτερικής εξουσίας. Το δίκαιο παίζει καθοριστικό ρόλο σ' αυτό το σχήμα στον βαθμό που αποδεσμεύει την ανάλυση του πολιτικού φαινομένου από την αλληλεπίδρασή του με την οικονομία. Όπως ο homo sacer βρίσκεται σε μια ζώνη απροσδιοριστίας με την αθυτότητά του και τη μη τιμωρία της φονευσιμότητας έτσι και στην κατάσταση εξαίρεσης, ο νόμος εφαρμόζεται απεφαρμοζόμενος. *«η κατάσταση εξαίρεσης προβάλλει ως το κατώφλι της απροσδιοριστίας ανάμεσα στη δημοκρατία και στην απολυταρχία.»* (Αγκάμπεν, 2013: 14)

Η Πατριωτική Νομοθετική Πράξη που ψηφίστηκε στις 26 Οκτωβρίου 2001 προέβλεπε την κράτηση όσων αλλοδαπών θεωρούνταν ύποπτοι για «την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ», αλλά μέσα σε επτά ημέρες θα έπρεπε είτε να απελαθούν είτε να κατηγορηθούν ως υπαίτιοι άλλων εγκλημάτων, έτσι οι κρατούμενοι απογυμνώνονταν από κάθε νομική οντότητα. Η αναλογία των αλλοδαπών κρατούμενων με τον homo sacer είναι εμφανής. Για τον στοχαστή *«Η κατάσταση εξαίρεσης δεν είναι μια μορφή ειδικού δικαίου (όπως το δίκαιο του πολέμου), αλλά, όπως η αναστολή της ίδιας της έννομης τάξης, προσδιορίζει το κατώφλι της ή, αλλιώς, την οριακή έννοιά της.»* (Αγκάμπεν, 2013: 17)

Με το ξέσπασμα της πανδημίας ο Agamben σε άρθρο που προκάλεσε αντιδράσεις «Η επινόηση μιας πανδημίας» τονίζει την *«αυξητική τάση να χρησιμοποιείται η κατάσταση εξαίρεσης ως κανονικότητα προτύπου διακυβέρνησης»* και κάνει λόγο για εφαρμογή μιας νέας κοινωνικής μηχανικής. (Agamben, 2020)² Με λίγα λόγια ο Ιταλός φιλόσοφος θεωρεί ότι ο μαζικός φόβος που έχει προκληθεί από την εμφάνιση της πανδημίας, είναι το τέλειό έναυσμα για την αξιοποίηση του από την κρατική εξουσία προκειμένου σε ένα ιδιότυπο καθεστώς έκτακτης ανάγκης να

²https://ilmanifesto.it/lo-stato-deccezione-provocato-da-un'emergenza-immotivata/?fbclid=IwAR17ciygOzmIpolNxACx8WMoRzrPpePxJMN0Tns7ni69ZfwO_QzmHYeYXVk%5C

επεκτείνει τον έλεγχο της ολοένα και περισσότερο με σκοπό την ολοκληρωτική επιτήρηση στους πολίτες. Αυτή η επιδίωξη της εξουσίας σχετίζεται με ευρύτερα πολιτικά, οικονομικά και ιδεολογικά συμφέροντα, όπως για παράδειγμα η εφαρμογή νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Η εργαλειοποίηση του φόβου από την εκάστοτε εξουσία είναι μια σημαντική έννοια για την διακυβέρνηση των πληθυσμών από τα αρχαία χρόνια μέχρι τους σύγχρονους φόβους του νεωτερικού ανθρώπου. Ο Ξενοφώντας Κοντιάδης γράφει «Σε μια περίοδο φόβου και ανατροπής βεβαιοτήτων ως προς την καθημερινή ζωή και τα συλλογικά σχέδια, οι άνθρωποι σκέφτονται μόνο το σήμερα ως άσκηση στην επιβίωση. Η πανδημία, ως απειλή της ζωής, δεν είναι απαραίτητο να συνοδεύεται από την επίσημη κήρυξη της χώρας σε κατάσταση πολιορκίας ή έκτακτης ανάγκης». (Κοντιάδης, 2020 : 50)

Τα ιδρύματα όπως τα πτωχοκομεία και τα άσυλα μάθαιναν στον έγκλειστο πληθυσμό την εργασία ως αξία και ως μέσο επιβίωσης, αλλά και την σημασία της σεξουαλικής εγκράτειας «εξοικειώνοντας το σώμα τους στους χρονικούς και χωρικούς περιορισμούς της φάμπρικας ,το οικογενειακό δίκαιο ανακωδικοποιεί τις οικογενειακές σχέσεις διευρύνοντας τον κρατικό έλεγχο» (Αλεξίου, 2015)

«Εντούτοις ο έλεγχος αυτός αποβλέπει πρωτίστως στην αποδέσμευση της εργατικής δύναμης από προ- καπιταλιστικές συσσωματώσεις και παραδοσιακές οικογενειακές δομές ώστε να διευκολυνθεί η διακίνηση της εργατικής δύναμης προς τις πόλεις, όπου συγκεντρώνεται κατά τον 19ο και 20ο αιώνα, αντίθετα απ' ότι συνέβαινε από τον 16ο μέχρι τον 18ο αιώνα, το κεφάλαιο και η βιομηχανία» (Τίλλυ 2008: 104, 105) Για να αναπτυχθεί η βιομηχανική κοινωνία έπρεπε οι αγρότες να εγκαταλείψουν την ύπαιθρο και να συγκεντρωθούν στα εργοστάσια, που βρίσκονταν στις πόλεις, για να αποτελέσουν φθινό εργατικό δυναμικό. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού χρειαζόταν κοινωνικός έλεγχος , αναδιάρθρωση των προ- καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων και εποπτεία της συμπεριφοράς τους ώστε να μετακινηθούν μαζικά προς τις πόλεις. Ωστόσο δεν ήταν ο μοναδικός λόγος που συνετέλεσε στην μετακίνηση των αγροτών. Η ύπαρξη σταθερού εισοδήματος στην πόλη και η δυσκολία για βιοπορισμό στην ύπαιθρο ήταν επίσης αιτίες για την εσωτερική μετανάστευση.

Για τον Slavoj Žižek, Σλοβένο θεωρητικό και στοχαστή, ο homo sacer είναι δυνητικά ο κάθε πολίτης που είναι έρμαιο των επιδιώξεων και των μηχανισμών της κρατικής εξουσίας. Συγκεκριμένα τονίζει ότι *«η διάκριση μεταξύ εκείνων που περικλείονται στην έννομη τάξη και του homo sacer δεν είναι απλώς οριζόντια, αλλά όλο και περισσότερο είναι επίσης η 'κάθετη' διάκριση μεταξύ των δυο τρόπων ενδεχόμενης μεταχείρισης των ίδιων ανθρώπων»* (Žižek, 2003: 48). Ο Žižek διευρύνει την έννοια του homo sacer συμπεριλαμβάνοντας σ' αυτήν όχι μόνο τους περιθωριακούς και όσους αντιμετωπίζονται από την εξουσία με απάνθρωπο τρόπο, χωρίς ατομικά δικαιώματα, αλλά και όσους αντιμετωπίζονται από την εξουσία με τρόπο συγκαταβατικό και ενώ τους έχει στερηθεί η ανθρωπιά τους, λαμβάνουν ανθρωπιστική βοήθεια. *«Ο σημερινός homo sacer είναι το προνομιούχο αντικείμενο της ανθρωπιστικής βιοπολιτικής. Οφείλουμε να αναγνωρίσουμε το παράδοξο ότι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τα στρατόπεδα προσφύγων όπου παρέχεται ανθρωπιστική βοήθεια αποτελούν δύο όψεις, την «απάνθρωπη» και την «ανθρώπινη». Και στις δυο περιπτώσεις ο πληθυσμός ανάγεται σε αντικείμενο βιοπολιτικής».* (Žižek, 2003: 125)

Αυτή είναι μια ενδιαφέρουσα θέση του Žižek που μπορούμε να βρούμε ψήγματα σχετικά με τις δύο όψεις της βιοπολιτικής. Η βιοπολιτική εδώ αφήνει τον καταπιεστικό της μανδύα και λαμβάνει έναν «ανθρωπιστικό» μανδύα όπου τα υποκείμενα λαμβάνουν μέριμνα από την κρατική εξουσία. Αυτή η μέριμνα όμως συνδέεται με πολιτικές κοινωνικές προστασίας όπου το «δίχτυ ασφαλείας» βρίσκεται στο όριο μεταξύ ζωής και θανάτου. Δηλαδή οι όποιες κρατικές παρεμβάσεις δεν σκοπεύουν στην προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, αλλά στο να μην πεθάνουν τα άτομα. Στο έσχατο σημείο της ανθρώπινης εξαθλίωσης. Αυτές οι πολιτικές είναι έντονα διαποτισμένες με το κοινωνικό στίγμα, καθώς οι δέκτες των υπηρεσιών συνοδεύονται από την αντίστοιχη ρητορική. Όπως θα τους έλεγε και ο Zygmunt Bauman «οι απόβλητοι της νεωτερικότητας». *Η παραγωγή "ανθρώπινων απορριμμάτων" («ακριβέστερα, η σπατάλη ανθρώπινων ζωών, η δημιουργία "περιπτώσεων" πληθυσμών από μετανάστες, πρόσφυγες κι άλλους παρίες) αποτελεί αναπόδραστη συνέπεια της διαδικασίας του εκσυγχρονισμού, της εξέλιξης της νεωτερικότητας. Είναι μια αναπόφευκτη παρενέργεια της οικονομικής ανάπτυξης, αλλά και της αναζήτησης της κοινωνικής ευταξίας που χαρακτηρίζει τη νεωτερικότητα».* (Bauman : 2005)

Αυτή είναι μια σημαντική έννοια κατά τον Bauman, καθώς υπογραμμίζει πώς μία από τις παραμέτρους της νεωτερικότητας και του εκσυγχρονισμού είναι η εμφάνιση των λεγόμενων σπαταλημένων ζώων, δηλαδή των κοινωνικών ομάδων και των πληθυσμών, που στερούνται επαρκών μέσων διαβίωσης και τίθενται σε καθεστώς κοινωνικού αποκλεισμού. Ο σύγχρονος καπιταλισμός στηρίζεται όχι μόνο στην παραγωγή αλλά και στην μαζική κατανάλωση και παράγει συστηματικά "ανθρώπινα απορρίμματα" με την έννοια πώς διάφορες ομάδες ανθρώπων «άχρηστων» που όχι μόνο δεν παράγουν αλλά κυρίως δεν καταναλώνουν (όπως για παράδειγμα φτωχοί, χαμηλόμισθοι, άρρωστοι, μετανάστες, πρόσφυγες, συνταξιούχοι κλπ) και όλοι αυτοί που δε συμμετέχουν στην παραγωγική - καταναλωτική μηχανή του. Τον καπιταλισμό σήμερα τον ενδιαφέρει η διαχείριση των "χρήσιμων" ζώων και όχι των «ανθρώπινων απορριμμάτων» που δεν μπορούν να παράξουν αλλά και κυρίως να καταναλώσουν. Αυτό είναι νέο στοιχείο του σύγχρονου καπιταλισμού σε σχέση με τον καπιταλισμό της εποχής του Marx. Η εμφάνιση των κακών καταναλωτών.

3. Βιοπολιτική και Δικαιώματα

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα εστιάσουμε στην ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους και ιδιαίτερα κατά την χρυσή εποχή του και θα το συνδέσουμε με τις πολιτικές μέριμνες που στόχευαν στην επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας. Την περίοδο αυτή ζητήματα όπως η απασχόληση των πολιτών και η δημόσια υγεία μετατοπίζονται στην αρμοδιότητα του κράτους. Στη συνέχεια θα χρησιμοποιήσουμε το επίκαιρο παράδειγμα της πανδημίας Covid 19 για να σχολιάσουμε τις βιοπολιτικές ρυθμίσεις που ασκούνται από την εξουσία, προκειμένου να περιοριστεί η μετάδοση της πανδημίας στην κοινότητα και θα θίξουμε τη διάσταση των δικαιωμάτων, καθώς και την όποια σύνδεση μεταξύ της Κοινωνικής Πολιτικής και της βιοπολιτικής.

3.1 Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικό Κράτος

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε σχηματικά ορισμένες από τις κυρίαρχες προσεγγίσεις για την οριοθέτηση της έννοιας της βιοπολιτικής. Σ' αυτό το κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε τη σύνδεση μεταξύ της βιοπολιτικής και των δικαιωμάτων. Το ζήτημα των δικαιωμάτων είναι κολοσσιαίο για το αντικείμενο και τη μελέτη της Κοινωνικής Πολιτικής. Αρχικά πρέπει πρώτα να τοποθετηθεί ο ιστορικός ορίζοντας της εμφάνισης αυτού που σήμερα αποκαλούμε «κράτος πρόνοιας» (welfare state). Μέχρι το 1880 η ιδεολογική κατίσχυση των φιλελεύθερων ιδεών δεν επέτρεψαν την ενεργή παρουσία του κράτους στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής και οι όποιες πολιτικές ανακούφισης για τον πληθυσμό περιορίζονταν στα όρια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, της φιλανθρωπίας και της Εκκλησίας. Ο Otto von Bismarck υπό την πίεση του εργατικού κινήματος και του αναδυόμενου Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Γερμανίας (SPD), έθεσε ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης που βασιζόταν στις εργοδοτικές και εργατικές εισφορές και στη συνέχεια επεκτάθηκε στην Μ. Βρετανία και στη Γαλλία. (Στασινοπούλου, 2003). Καθοριστικό για τη μελέτη και την εξέλιξη του κράτους πρόνοιας ήταν οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, η πίεση των ριζοσπαστικών και αντιφασιστικών κινήματων, αλλά και το έργο ορισμένων οικονομολόγων και στοχαστών όπως του John Keynes (1936), η έκθεση Beveridge (1942), και η κοινωνική ιδιότητα του πολίτη του T.H.Marshall (1950). Οι συγκεκριμένες εργασίες αποτελούν πυλώνα στην ιστορία της Κοινωνικής Πολιτικής και έθεσαν τις βάσεις για την περίοδο που στη διεθνή βιβλιογραφία αναφέρεται ως «η χρυσή τριακονταετία του κράτους πρόνοιας» ή «η χρυσή εποχή του κοινωνικού κράτους».

Όπως γράφει ο Διονύσης Γράβαρης «Από τη σκοπιά του πολιτικού συστήματος, η οικοδόμηση του κοινωνικού κράτους συνοδεύεται κατά κανόνα αφενός από τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής, καθώς και την ενίσχυση διαδικασιών συμμετοχής των κοινωνικών συμφερόντων στη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων, και αφετέρου από την ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας και της κρατικής γραφειοκρατίας εις βάρος των παραδοσιακών θεσμών αντιπροσώπευσης, όπως είναι το κοινοβούλιο.» (Γράβαρης : 1998:5) Αυτό μας δείχνει πώς η ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους δεν ήταν απλώς παροχές επιδοματικής πολιτικής, αλλά συνοδεύτηκε από ευρύτερες διεργασίες εκδημοκρατισμού του πολιτικού συστήματος και των συμμετοχικών διαδικασιών.

Παρόλα αυτά, η μελέτη του κοινωνικού κράτους προϋποθέτει την επίγνωση πώς το κοινωνικό κράτος έχει όρια και λειτουργεί σε συγκεκριμένες ιστορικά συνθήκες. Και τα όρια αυτά δεν είναι άλλα από το καπιταλιστικό κράτος του οποίου αποτελεί τμήμα. Το κοινωνικό κράτος γεννήθηκε, εξελίχθηκε και μετασχηματίστηκε σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό – οικονομικό περιβάλλον, στο καπιταλιστικά κράτη της Δυτικής Ευρώπης αλλά και της Βόρειας Αμερικής με το New Deal και κάτω από την πίεση της Ρωσικής Επανάστασης του 1917, του Κραχ του 1929, της άσκοπης σφαγής του 1^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου και των ριζοσπαστικών κινημάτων του Μεσοπολέμου.

Για τον λόγο αυτό δεν υπάρχει ένα κοινωνικό κράτος, αλλά υπάρχουν πολλά κοινωνικά κράτη. (Esping Andersen : 1996). Και επομένως δεν υπάρχει μία κοινωνική πολιτική (διαχωρίζεται η κοινωνική πολιτική από την Κοινωνική Πολιτική ως διεπιστημονικό αντικείμενο και ακαδημαϊκό πεδίο) Αυτές διαφοροποιούνται μεταξύ τους από ιδεολογικές καταβολές των κυβερνήσεων που τις ασκούν μέχρι την ευρύτερη κατάσταση της οικονομίας και τις ιστορικές συνθήκες που συναντιούνται σε κάθε χώρα.

Μεταπολεμικά ο συσχετισμός των δυνάμεων τόσο στα εσωτερικά των κρατών όσο και στις διεθνείς σχέσεις καθόρισαν και δημιούργησαν τις αναγκαίες συνθήκες για την διευρυμένη παρέμβαση του κράτους στην οικονομία και τη θεσμοθέτηση κοινωνικών κρατών για να μειωθούν οι ανισότητες και τα κοινωνικά προβλήματα/δεινά που προκαλεί η αγορά και για τη κοινωνική αναπαραγωγή του κοινωνικό- οικονομικού συστήματος. Στο εσωτερικό των κρατών η ανάγκη για ανοικοδόμηση της οικονομίας και της κοινωνίας στα συντρίμια της ευρωπαϊκής ηπείρου έπειτα από τους αιματηρούς πολέμους και τα εκατομμύρια των νεκρών, ήταν επιτακτική. Η άνοδος των εργατικών και κομμουνιστικών κομμάτων καθώς και η ενδυνάμωση του αντιφασιστικού και αντιαποικιακού κινήματος των λαών επίσης συνετέλεσαν στους παράγοντες για την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους. Πρέπει να εκτιμηθεί βέβαια σαν αιτία η επιδίωξη της κυρίαρχης τάξης για από – ριζοσπαστικοποίηση των αιτημάτων μιας ριζικής κοινωνικής αλλαγής.

Το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου είχε ως αποτέλεσμα την ανάδειξη της Σοβιετικής Ένωσης σε χώρα - υπερδύναμη και τον άτυπο διαμοιρασμό των κρατών σε δύο σφαίρες επιρροής, των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ. Ορισμένοι αναλυτές ισχυρίζονται πώς η άνοδος της Σοβιετικής Ένωσης σαν το αντίπαλο δέος του Δυτικού κόσμου συνέβαλε σε έναν βαθμό στην ανάπτυξη της χρυσής εποχής του κράτους πρόνοιας.

Όπως αναφέρθηκε η συνεισφορά του T.H.Marshall ήταν σημαντική διότι στο βιβλίο του «Citizenship and the social class» (1949) συνδέει την «ιδιότητα του πολίτη» με τα κοινωνικά δικαιώματα. Η κεντρική ιδέα του Marshall ήταν πώς όσοι κατέχουν την ιδιότητα του πολίτη είναι πλήρη μέλη μιας κοινότητας και επομένως είναι ίσοι ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που τους αναλογούν. Ο Marshall ανήκε στην φιλελεύθερη προσέγγιση των στοχαστών και οραματιζόταν την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής και ευημερίας.

Ο Marshall τοποθέτησε τα κοινωνικά δικαιώματα στο ίδιο επίπεδο με τα ατομικά (18^{ος} αιώνας) και τα πολιτικά (19^{ος} αιώνας) Τα εργασιακά δικαιώματα εμφανίστηκαν στον 20^ο αιώνα με την ανάδειξη του Κοινωνικού – Εργατικού Δικαίου και του Δικαίου Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Αυτά τα κοινωνικά δικαιώματα σε εφαρμοσμένες πολιτικές συνεπάγονταν με την εκτεταμένη παρέμβαση του κράτους στην κοινωνία και στην οικονομία και ιδιαίτερα σε τομείς όπως η παιδεία, η υγεία και η κοινωνική ασφάλιση. Κάθε πολίτης έπρεπε να είχε πρόσβαση σε μια σειρά από υπηρεσίες προκειμένου να αυξήσει το βιοτικό του επίπεδο και να επιτευχθεί έτσι η κοινωνική ευημερία.) Όπως σημειώνει ο Γράβαρης *«από τη σκοπιά της οικονομίας και ειδικότερα της οικονομικής πολιτικής, το κοινωνικό κράτος εμφανίζεται ως κατ' εξοχήν παρεμβατικό κράτος, η παρουσία και ενεργοποίηση του οποίου στην οικονομία διαμορφώνει τα βασικά μακρό-οικονομικά μεγέθη»*. (Γράβαρης,1998:6)

Έχουμε επομένως μια ποιοτική διαφοροποίηση στη μορφή του κράτους σε σχέση με το αντίστοιχο καπιταλιστικό κράτος του προηγούμενου αιώνα, του κράτους Laissez- faire. Στη νέα μορφή το κοινωνικό κράτος δεν σκοπεύει μόνο στην συσσώρευση του κεφαλαίου, αλλά και στη νομιμοποίησή του και άρα και στην αναπαραγωγή του (Ian Gough, 2008). Η κοινωνική πολιτική επομένως λειτουργεί και ως ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους προκειμένου να αντλήσει τη συναίνεση των χαμηλότερων κοινωνικό – οικονομικών τάξεων, να ρυθμίσει τα κοινωνικά προβλήματα εντός καπιταλιστικού πλαισίου και να συνεχίσει απρόσκοπτα τη

λειτουργία του, αλλά και ως ένα είδος σχεδίου και σχεδιασμού μιας συναινετικής καπιταλιστικής οικονομίας. Εξάλλου και ο Keynes με το σύγγραμμά του «Γενική Θεωρία» που επηρέασε μεταπολεμικά την διαμόρφωση του κοινωνικού κράτους, ήταν φιλελεύθερος και οι λύσεις που πρότεινε ήταν στα όρια του καπιταλισμού.

Η διευρυμένη παρέμβαση του κράτους σε περισσότερους τομείς της κοινωνικής ζωής συνοδεύτηκε από επιχειρήματα υπέρ της κοινωνικής ευημερίας, και ένας διαρθρωμένος λόγος υπέρ ατομικών αλλά και συλλογικών δικαιωμάτων. Το νέο κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ κράτους, κεφαλαίου και εργασίας διατύπωνε θέσεις υπέρ ενός κοινού αγαθού. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ξανά πώς η αντίληψη περί κοινού αγαθού εκλαμβάνεται διαφορετικά. Αναλόγως των ιδεολογικών καταβολών της κάθε κυβέρνησης ή τα επιμέρους ταξικά συμφέροντα των διάφορων ομάδων έχουμε διαφορετικές αντιλήψεις και ερμηνείες για το τι είναι το κοινό αγαθό.

Με λίγα λόγια κατά την μεταπολεμική περίοδο παρατηρούμε δηλαδή πώς η διαχείριση της βιολογικής ζωής γίνεται ολοένα και περισσότερο αρμοδιότητα και αντικείμενο ρύθμισης της κρατικής εξουσίας. Το κράτος μεριμνούσε και λάμβανε πολιτικές υπέρ της βελτίωσης της δημόσιας υγείας. Οι πολιτικές αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν μορφές πρόληψης, όπως για παράδειγμα δράσεις για την προστασία της υγείας από ορισμένα νοσήματα ή ενημέρωση για τις βλαβερές επιπτώσεις από την κατανάλωση ενός προϊόντος, μέχρι την επιβολή αυστηρών υγειονομικών πρωτοκόλλων και η θεσμοθέτηση Υγειονομικών Κανονισμών Δημόσιας Υγείας. Από αυτό το γεγονός εξάγεται το συμπέρασμα ότι η βιοπολιτική ως τεχνική διακυβέρνησης συμπίπτει με την εξάπλωση του κοινωνικού κράτους. Η βιοπολιτική ως διαχείριση του μαζικού πληθυσμού, δε θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς τις νέες τεχνολογίες που αναδύονταν. Προέκυψαν μηχανισμοί καταγραφής, επιτήρησης και ελέγχου του πληθυσμού. Από ατομικές μεθόδους επιτήρησης πχ βιβλιάρια υγείας όπου καταγραφόταν το ιατρικό ιστορικό του κάθε ασθενούς μέχρι συλλογικές μέθοδοι επιτήρησης, καθώς η επιτήρηση προϋποθέτει την καταγραφή – την τήρηση μεγάλων αρχείων και δεδομένων για τον πληθυσμό.

Το κρίσιμο ερώτημα που ανακύπτει από αυτήν την πρακτική είναι αν η επιτήρηση αποτελεί κεντρικό πυλώνα για την επίτευξη ενός κοινού αγαθού όπως η υγεία ή εάν αποτελεί μονάχα μια εξουσιαστική τεχνική διακυβέρνησης ή αν τελικά

μπορεί να περιλαμβάνει και τα δύο. Για παράδειγμα, πώς μπορεί να προστατευτεί η υγεία ενός πολίτη εάν δεν είναι καταγεγραμμένο το ιστορικό υγείας του και δεν εξετάζεται λεπτομερώς από τον κάτοχο της γνώσης τον γιατρό; Ο Foucault θα επεσήμανε κυρίως την αρνητική διάσταση της επιτήρησης και της υποβολής του σώματος του ασθενούς ως παθητικό αποδέκτη της αυθεντίας του γιατρού. Τα υγιή σώματα είναι τα παραγωγικά σώματα.

Ένα ακόμα παράδειγμά είναι το ερώτημα για το πώς μπορεί να επιτευχθεί η προστασία ενός δάσους χωρίς τις απαραίτητες διαδικασίες ελέγχου και επιτήρησης; Η προστασία μιας δασικής περιοχής είναι απαραίτητη για την επιβίωση της ανθρώπινης ζωής σε μία κοινότητα και αν καεί τότε υπάρχει ο κίνδυνος όχι μόνο για την άμεση απώλεια της ζωής λόγω εγκαυμάτων, αλλά και των έμμεσων επιπτώσεων που δυνητικά μπορεί να επιφέρει στο μέλλον ένα τέτοιο συμβάν για την κοινότητα. Σίγουρα η πρόσληψη δασοφυλάκων, η στελέχωση νέου εξοπλισμού και η συνεχής ενημέρωση των πολιτών για τις ημέρες αυξημένης επικινδυνότητας για πυρκαγιά βρίσκονται στη σωστή κατεύθυνση, αλλά πόσο αποτελεσματική θα ήταν αν δεν χρησιμοποιούνταν οι τεχνικές επιτήρησης; Πχ η καταγραφή από τους δασοφύλακες όσων πολιτών αποφασίζουν να επισκεφτούν ένα δάσος της μέρες με έντονο καύσωνα και ισχυρών ανέμων ώστε να λειτουργήσει αποτρεπτικά σε ενδεχόμενο εμπρησμού. Και σε ποιο σημείο θα επιτρεπόταν μια τέτοια επιτήρηση και συνεχής καταγραφή ώστε να μην παραβιάζεται το δικαίωμα ενός πολίτη στο να απολαύσει έναν περίπατο ανώνυμα; Το μείζον ζήτημα εδώ είναι η σχέση μεταξύ ατομικής ελευθερίας και αυτονομίας και κρατικής μέριμνας, σχεδιασμού, επιτήρησης κλπ στο όνομα του "κοινού καλού". Και τα δύο φαίνονται πολύτιμα στις νεωτερικές κοινωνίες και υπερβαίνουν το δίπολο Δεξιά - Αριστερά. Θέλουμε περισσότερο ή λιγότερο κράτος, τι κράτος και γιατί ; Μπορούμε να μιλάμε για καλή βιοπολιτική και με ποιους όρους ;

Για τον λόγο αυτό η πολιτεία μέσω των συγκροτημένων στρατιωτικών οργανωμένων σωμάτων δασοφυλακής μπορεί να περιορίσει την ατομική ελευθερία ενός πολίτη να κυκλοφορεί ελεύθερα στο δάσος ιδιαίτερα σε θερινές περιόδους αυξημένης επικινδυνότητας για πυρκαγιά. Επομένως εδώ έχουμε σύγκρουση ελευθεριών. Οι βιοπολιτικές απαγορεύουν ή επιτρέπουν κατά περίπτωση. Συγκρούεται η ατομική ελευθερία και το συνταγματικό δικαίωμα ενός πολίτη να κυκλοφορεί ελεύθερα στο δάσος με την συλλογική ελευθερία της κοινότητας για προστασία από ενδεχόμενο εμπρησμό και φυσικών καταστροφών. Η κρατική εξουσία

προκειμένου να προστατεύσει ένα κοινό αγαθό και ένα κοινωνικό δικαίωμα όπως είναι η προστασίας της ανθρώπινης λαμβάνει τα απαραίτητα – που ορίζει η ίδια – μέτρα. Αυτά τα μέτρα έχουν σχεδόν πάντα τη μορφή πρόληψης. Δηλαδή, το κράτος αφαιρεί ή περιορίζει για ένα συγκεκριμένο διάστημα (μικρό ή μεγαλύτερο) ένα δικαίωμα υπό τον φόβο του να μην προκληθεί ζημιά που θα βλάψει περισσότερο την κοινωνία. Ακόμα και στο ουτοπικό παράδειγμα που η κυβέρνηση ή η τοπική αυτοδιοίκηση θα διαθέσουν όλα τα κονδύλια για την δασοπροστασία θα ήταν αρκετό για την αποφυγή της πυρκαγιάς; Θα ήταν απαραίτητοι επικουρικά οι μηχανισμοί καταγραφής και ελέγχου για την προστασία της κοινότητας.; Επομένως παρατηρούμε πώς η επιτήρηση μπορεί υπό προϋποθέσεις να αποκτήσει και μια θετική διάσταση.

Ο Θανάσης Αλεξίου σημειώνει πώς η καπιταλιστική κοινωνία θέλει να διαμορφώσει ένα πειθήνιο εργατικό δυναμικό που θα έχει την απαραίτητη εξειδίκευση, αλλά και τους πρέποντες κανόνες συμπεριφοράς για να διαγωνιστεί η κοινωνική αναπαραγωγή του συστήματος. Θεωρεί πώς η κοινωνική πολιτική, ως κρατική πολιτική, αναλαμβάνει αυτόν τον ρόλο εκπαίδευσης και πειθάρχησης με απώτερο σκοπό την ταξική κυριαρχία της άρχουσας τάξης. *«Ο βιομηχανικός καπιταλισμός και ο καπιταλισμός γενικότερα χρειάζεται ένα εργατικό δυναμικό που θα έχει προσλάβει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που απαιτούν οι συνθήκες παραγωγής (ευελιξία, επιδεξιότητα, προσαρμοστικότητα κ.λπ.*

Ο νεοφιλελευθερισμός επιδιώκει από τους εργάτες την εσωτερική των αστικών ιδεών και αντιλήψεων με σκοπό να γίνουν όσο το δυνατόν παραγωγικοί για να διασφαλιστεί η κερδοφορία του κεφαλαίου. *«Αντίστοιχα τα άτομα έχοντας «εσωτερικεύσει» τις αστικές αξίες για την εργασία, την οικογένεια, το δίκαιο κ.λπ. θα ενδιαφέρονται να βελτιώνουν την εργασιακή τους ικανότητα και επιτηδειότητα.* (Αλεξίου: 2015)

3.2 Βιοπολιτική και Πανδημία Covid 19

Ένα επίκαιρο παράδειγμα βιοπολιτικής εφαρμογής συναντάμε στα μέτρα που έχουν παρθεί για τον περιορισμό της πρόσφατης πανδημίας Covid 19. Ανεξαρτήτως τι πιστεύει κανείς σχετικά με το πόσο αποτελεσματικά ή όχι είναι τα μέτρα αυτά η εφαρμογή τους σε πλανητικό επίπεδο αποτελεί τον ορισμό της βιοπολιτικής. Η συντριπτική πλειοψηφία του πλανητικού πληθυσμού υπόκειται σε μια σειρά από απαγορεύσεις που τουλάχιστον ο Δυτικός κόσμος είχε να βιώσει από τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αλλά εκτός από τις απαγορεύσεις, χρειάστηκε και «πειθώ» - ιδεολογική χειραγώγηση - και εκτός των απαγορεύσεων ελήφθησαν και θετικά μέτρα, δυνατότητες και «προνόμια» για τους εμβολιασμένους. Ορισμένα από τα μέτρα που επιβλήθηκαν ήταν απαγόρευση κυκλοφορίας, κλείσιμο καταστημάτων, μαζικά lockdowns και στόχευαν στην πειθάρχηση των πολιτών στην πολιτική εξουσία. Οι κυβερνήσεις συνεπικουρούμενες από τις ειδικές επιτροπές γιατρών, λοιμωξιολόγων και επιδημιολόγων εφάρμοσαν περιοριστικά μέτρα. Ορισμένοι αρχηγοί κρατών σε διάγγελμά τους για την κρισιμότητα των στιγμών παραλλήλισαν την πανδημία με πόλεμο. Η αναστολή της κοινωνικής δραστηριότητας και ο περιορισμός μιας σειράς ατομικών δικαιωμάτων δε θα μπορούσαν να επιτευχθούν χωρίς την επιτήρηση και τον περιορισμό της ελευθερίας των πολιτών. Για να επιτευχθεί αυτό έπρεπε οι πολίτες αφενός να συναινέσουν μπροστά στην κρισιμότητα των στιγμών και αφετέρου να πειθαρχήσουν.

Η αστυνόμευση στις πόλεις και στην ύπαιθρο ενισχύθηκε πραγματοποιώντας μαζικούς ελέγχους και χορηγώντας υψηλά πρόστιμα στους απείθαρχους πολίτες. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας συνέδραμε στην επιτήρηση μέσω drones αλλά και στην ψηφιακή παρακολούθηση των πολιτών. Αλλά το σημαντικότερο ήταν πώς η συνεχής παρουσία της αστυνομίας στους δρόμους προσέδωσε το αίσθημα του Πανοπτικού. Το Πανοπτικόν του Bentham ενέπνευσε τον Foucault στην ανάλυσή του για την πειθάρχηση ως διακυβερνησιακή πρακτική. Το Πανοπτικό είναι τύπος κτιρίου-φυλακής που η ιδέα του σχεδιασμού επιτρέπει την συνεχή επίβλεψη όλων των κρατούμενων. Ο Φουκώ σημειώνει *«το αρχιτεκτονικό τούτο συγκρότημα να είναι μια μηχανή για την εγκαθίδρυση και τη στήριξη ενός είδους εξουσίας ανεξάρτητης από εκείνον που την ασκεί κοντολογίς, οι κρατούμενοι να παγιδεύονται και να υφίστανται μια εξουσία της οποίας οι ίδιοι είναι οι φορείς»* (Φουκώ, 2011 : 266). Μ' αυτόν τον

τρόπο η εξουσία εσωτερικεύεται και ο επιτηρούμενος έχει τη διαρκή αίσθηση ότι τον βλέπουν, ανεξάρτητα του εάν είναι αλήθεια ή όχι.

Η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, η καταγραφή μέσω των smart phones, η χρησιμοποίηση μη επανδρωμένων αεροσκαφών (drones) από τις κυβερνήσεις εντείνουν και τελειοποιούν τις μεθόδους επιτήρησης και καταγραφής του πληθυσμού. Η μπενθαμική έννοια του Πανοπτικού του 18^{ου} μετασχηματίζεται σ' αυτό που σήμερα αποκαλεί ο Αμερικανός Κοινωνιολόγος David Lyon «Ψηφιακό Πανοπτικόν» στο βιβλίο του «The rise of Surveillance Society».

Για παράδειγμα στην Ταιβάν, η Εθνική Επιτροπή Επικοινωνίας δημιούργησε ένα κινητό τηλέφωνο– βασισμένο σύστημα geofencing που στοχεύει ρητά συγκεκριμένα χρήστες που βρίσκονται σε καραντίνα (Hui, 2020). Αυτό το σύστημα παρακολουθεί συνεχώς τις τοποθεσίες κινητού τηλεφώνου, προειδοποιώντας τις αρχές εάν το σήμα ταξιδεύει πολύ πέρα από τα όρια του geofencing στο οποίο ο χρήστης είναι περιορισμένος. Επιπλέον, δημιουργούνται ειδοποιήσεις εάν η μπαταρία κλείσει ή αν ο χρήστης απενεργοποιήσει το τηλέφωνό του. Ταυτόχρονα, αναπτύσσονται σχετικά νέες χρήσεις της τεχνολογίας παρακολούθησης. Η Ρωσία έχει επίσης δημοσιοποιηθεί πώς χρησιμοποιεί τεχνολογία αναγνώρισης προσώπου τεχνητής νοημοσύνης (AI) για την καταπολέμηση του COVID-19 . Το λογισμικό είναι συνδεδεμένο με το μεγάλο δίκτυο φωτογραφικών μηχανών που βρίσκονται στα περισσότερα κτίρια και φέρεται να είναι σε θέση να εντοπίζει άμεσα άτομα που παραβιάζουν την καραντίνα τους ή μέτρα κοινωνικής απόστασης (Rainsford, 2020). Αυτή η χρήση επιτρέπει τη διαχείριση σε επίπεδο πληθυσμού που μπορεί να συνοδεύεται από ατομικά μέτρα πειθαρχίας. Για παράδειγμα, ένας Ρώσος πολίτης ανέφερε ότι έφτασε η αστυνομία το σπίτι του μέσα σε 30 λεπτά από την αφαίρεση των σκουπιδιών, η οποία παραβίασε τα πρωτόκολλα καραντίνας του.

Παρόλα αυτά το επιχείρημα που χρησιμοποιείται για την εφαρμογή αυτών των περιορισμών είναι η επιτακτική ανάγκη να προστατευτεί η δημόσια υγεία. Οι υπέρμαχοι αυτών των μέτρων ισχυρίζονται πώς δεν είναι δυνατόν να προστατευτεί η υγεία της κοινότητας χωρίς την επιτήρηση και την πειθάρχηση των πολιτών. Ένα μείζον θέμα που ανακύπτει εδώ είναι ποια είναι τα νομικά και συνταγματικά όρια μιας τέτοιας διακυβερνησιακής πρακτικής και επομένως τι ποιότητα δημοκρατίας

έχουμε. Η βιοπολιτική για να μην αποβεί καταστρεπτική για τα ατομικά δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες, πρέπει να περιβάλλεται από ένα ισχυρό κράτος δικαίου και η δημοκρατία να έχει μεγαλύτερο πλάτος με την έννοια των λιγότερων κοινωνικών αποκλεισμών και ανισοτήτων και μεγαλύτερο βάθος, δηλαδή πώς οι πολίτες θα πρέπει να συναποφασίζουν για διάφορα θέματα και να συμμετέχουν στις λήψεις των αποφάσεων. Εάν θα υπάρχει μια «ριζοσπαστική δημοκρατία», όρος που πρότεινε ο φιλόσοφος Ernesto Laclau. Όπως επισημαίνει ο Ηρακλής Μαυρίδης «*Να σημειώσουμε εδώ ότι για τον Laclau η δημοκρατία δεν είναι απλώς μια παγιωμένη κατάσταση ή ένα σύστημα διακυβέρνησης εγγυημένο ως «φυσικό» δικαίωμα των πολιτών αλλά η ίδια η καταστατική δυνατότητα αμφισβήτησης του status quo και το ανοικτό πεδίο του ανταγωνισμού των διαφορετικών πολιτικών λόγων στην προοπτική της προσωρινής τους (λόγω της περιοδικής ανακατανομής της εξουσίας) πολιτικής ηγεμονίας.*» (Μαυρίδης, 1997).³ Το αντίβαρο επομένως στην βιοπολιτική, με την έννοια της επιτήρησης, είναι το πλάτεμα και το βάθεμα της δημοκρατικής συμμετοχής των πολιτών.

Γι' αυτό τον λόγο δικαιολογείται η αυξημένη αστυνομική παρουσία και η προσωρινή αναστολή μιας σειράς δικαιωμάτων και ελευθεριών. Το κράτος πρέπει να παρέμβει ενεργά στην κοινωνική δραστηριότητα και να διασφαλίσει την υγεία του πληθυσμού. Πολιτικές που επιχειρηματολογούσαν υπέρ της ατομικής και ελευθερίας και εναντίον των lockdown αποδοκιμάστηκαν. Τουλάχιστον στην αρχική φάση της πανδημίας. Αυτές οι πολιτικές βέβαια μπορεί να στόχευαν και στην προστασία της κερδοφορίας του κεφαλαίου ανεξαρτήτως του κόστους της ανθρώπινης ζωής. Ενδεικτικές οι περιπτώσεις των Donald Trump, Boris Johnson και Jair Bolsonaro που δεν εφάρμοσαν άμεσα μέτρα με την έναρξη της πανδημίας με αποτέλεσμα να χάσουν σημαντικό χρόνο στον περιορισμό της μετάδοσης του ιού και οι χώρες τους να έχουν εκατοντάδες νεκρούς καθημερινά.. Επομένως εδώ τίθεται μια άγνωστη πτυχή της βιοπολιτικής που δεν είχε εξεταστεί προηγουμένως. Η βιοπολιτική υπό προϋποθέσεις ως τρόπος επίτευξης της κοινωνικής ευημερίας και της προστασίας ενός δημόσιου αγαθού όπως η δημόσια υγεία. Σε τέτοιες περιπτώσεις η επιτήρηση λειτουργεί ως ευρύτερο κομμάτι της πρόληψης. Προφανώς και για την αντιμετώπιση της πανδημίας δεν αρκεί μόνο η επιτήρηση και ο μετασχηματισμός της κοινωνίας σε ένα αόρατο

---

³ <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/rizospastiki-dimokratia/>

Πανοπτικό, όπου οι πολίτες θα νιώθουν διαρκώς πώς επιβλέπονται, αλλά μια σειρά μέτρων όπως η ενίσχυση των εθνικών συστημάτων υγείας και της πρωτοβάθμιας υγείας, η πρόσληψη γιατρών και νοσοκομειακών υπαλλήλων, ο εξοπλισμός των νοσοκομείων με σύγχρονο υλικό, η αποσυμφόρηση των μέσων μαζικής μεταφοράς και των εργασιακών χώρων όπου συνωστίζονται οι πολίτες και η μαζική ιχνηλάτηση των κρουσμάτων. Σ' αυτές τις συνθήκες, ενεργοποιείται το κράτος πρόληψης. Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα Κοντιάδη «το κράτος πρόληψης κατοχυρώνεται συνταγματικά και διαθέτει τους αναγκαίους μηχανισμούς που επιτρέπουν στην έννομη τάξη να προσαρμόζεται σε έκτακτες ανάγκες χωρίς να απαιτείται συνταγματική μεταβολή ή παραβίαση του Συντάγματος» (Κοντιάδης : 2020) Στην συγκεκριμένη περίπτωση για μια ενδεχόμενη θετική διάσταση της βιοπολιτικής ως κοινωνικής πολιτικής και ως μέσο για την επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας και της προστασίας της δημόσιας υγείας μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν παράδειγμα η έννοια της «οικονομίας του Ροβινσώνα Κρούσου, του ομώνυμου μυθιστορήματος του Daniel Defoe. Η έννοια αυτή αναφέρεται σε μια υποθετική κοινωνία όπου αποτελείται από ένα άτομο που έχει ναυαγήσει μόνο του σε κάποιο νησί και επομένως οι ενέργειες που κάνει επηρεάζουν μόνο το ίδιο. Επειδή στις πραγματικές κοινωνίες οι ενέργειες του κάθε ατόμου επηρεάζουν τη ζωή ευρύτερων πληθυσμών έχουμε σύγκρουση δικαιωμάτων. Για παράδειγμα το ατομικό δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης ενός πολίτη έρχεται - σε περίοδο πανδημίας - σε ευθεία σύγκρουση με την προστασία της δημόσιας υγείας. Άρα, το δικαίωμά του στην μετακίνηση περιστέλλεται για να προστατευτεί ένα κοινό αγαθό όπως η δημόσια υγεία. Την αρμοδιότητα για την προστασία ενός δικαιώματος σε σχέση με κάποιο άλλο την έχει το κράτος, ως κάτοχος του μονοπωλίου της νόμιμης βίας.

Εδώ έρχονται αντιμέτωπες δύο εκ διαμέτρου αντίθετες φιλοσοφικές σχολές: οι κοινοτιστές και οι libertarians. Οι πολέμιοι των περιοριστικών μέτρων, της επιτήρησης και της πειθάρχησης ανήκουν κυρίως στην σχολή των libertarians. Οι libertarians τονίζουν τον αυτοσκοπό της προάσπισης των ατομικών ελευθεριών αλλά και στην επιτακτική ανάγκη να μην μετατραπεί το κράτος σε αυταρχικό και πατερναλιστικό. Οι οπαδοί αυτής της προσέγγισης ισχυρίζονται πώς η αυξανόμενη παρέμβαση του κράτους σε κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής είναι η επιτομή του πατερναλιστικού κράτους και η αρχή για τον ολοκληρωτισμό. Γι' αυτούς πατερναλιστικό κράτος μπορεί να γίνει και το κοινωνικό κράτος. η έννοια της

κοινωνικής μέριμνας είναι αμφίσημη. Αντιμετωπίζουν με καχυποψία τις μορφές κοινωνικής παρέμβασης και τις θεωρούν όχι μόνο αναποτελεσματικές λόγω της αύξησης των κοινωνικών δαπανών, αλλά και επικίνδυνες για την ελευθερία και μακροπρόθεσμα για την ίδια τη Δημοκρατία.

Τα επιχειρήματα των libertarians αντλούνται από δύο κυρίως στοχαστές, τον F. Hayek (Hayek: 2010) και τον M. Friedman (Friedman, 2012). Ο Hayek στο βιβλίο του «ο δρόμος προς τη δουλεία». εκφράζει την ανησυχία του πώς ο κρατικός παρεμβατισμός δεν οδηγεί στην ελευθερία αλλά στη δουλεία. (Hayek: 1944: 37) Θεωρεί πώς η κρατική παρέμβαση είναι καταδικασμένη να αποτύχει και ασκεί κριτική σε κάθε έννοια κεντρικού σχεδιασμού. *«Ο κεντρικός σχεδιασμός είναι εκ φύσεως αντιδημοκρατικός, διότι «απαιτεί να επιβληθεί στο λαό η βούληση μιας μειοψηφίας»* (Hayek, 1944 : 77) Επομένως η διαφωνία του Hayek είναι οντολογικής φύσης. Δεν επιτρέπει την διευρυμένη παρουσία του κράτους και θεωρεί αντιδημοκρατική οποιαδήποτε πολιτική που είναι απόρροια του κεντρικού σχεδιασμού, ακόμα και αν είναι μια κοινωνική πολιτική με σκοπό την δημόσια υγεία ή την προστασία του περιβάλλοντος. Ο M. Friedman διατυπώνει πώς *«το κράτος θα έπρεπε να λειτουργεί ως διαιτητής που θα εποπτεύει τους όρους και τη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς, θα τροποποιεί τους κανόνες, θα μεσολαβεί στις διαφορές μεταξύ των ανθρώπων και θα επιβάλλει τη συμμόρφωση όσων δεν ακολουθούν τους κανόνες»* (Friedman, 2012: 55) Η προσέγγιση των libertarians με λίγα λόγια είναι να θεωρούν όχι μόνο τη βιοπολιτική ως μια αρνητική έκφανση του κράτους που μπορεί να οδηγήσει στον ολοκληρωτισμό και στην επιβολή δικτατορίας, αλλά θεωρούν τις οποιαδήποτε μορφές κοινωνικής μέριμνας ως κίνδυνο για την ελευθερία. ίδια θέση εκφράζει και ο Robert Nozick με την μελέτη του «Anarchy, Utopia and State» (Nozick : 1974) Ο Nozick ήταν υπέρμαχος του «κράτους – νυχτοφύλακα» (night-watchman state), δηλαδή ενός ελάχιστου κράτους που δε θα παραβίαζε τις ελευθερίες των υποκειμένων.

Ανάλογο παράδειγμα μπορεί να αντληθεί από τις διαφορετικές προσεγγίσεις για το εμβολιαστικό ζήτημα. Οι υποστηρικτές της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού τονίζουν πώς σε μια οργανωμένη κοινωνία , η συλλογική ελευθερία και η προάσπιση της δημόσιας υγείας υπερέχει του ατομικού δικαιώματος της άρνησης του εμβολιασμού. Είναι μια κοινοτιστική προσέγγιση που ιεραρχεί την κοινωνία

πάνω από το άτομο και οι υποστηρικτές της διατείνονται πώς εφόσον η δράση ενός ατόμου – του ανεμβολίαστου εν προκειμένω – δύναται να επιφέρει αρνητικές συνέπειες στην κοινωνία, τότε το κράτος πρέπει υποχρεώσει το άτομο να εμβολιαστεί για το καλό της δημόσιας υγείας. Από την άλλη μεριά οι αρνητές της υποχρεωτικότητας στον εμβολιασμό τονίζουν την αυτονομία που έχουν ως μόνοι κύριοι πάνω στο σώμα τους και δε δέχονται την κρατική παρέμβαση. Η προσέγγισή τους ανήκει στη σχολή των libertarians, καθώς ιεραρχούν το άτομο και την αυτονομία του στο να επιλέξει ή να μην επιλέξει εάν θα βάλει ένα ιατρικό σκεύασμα στο σώμα του. Αρνούνται το κράτος να τους επιβάλλει υποχρεωτικά να εμβολιαστούν, καθώς μια τέτοια πράξη θα είχε ως αποτέλεσμα την ετερονομία του σώματός τους και θεωρούν μια τέτοια πολιτική ανελεύθερη, πατερναλιστική, ακόμα και ολοκληρωτική.

Τα ευρήματα που μπορούν να εξαχθούν από την μέχρι τώρα μελέτη είναι πώς δεν μπορεί να δοθεί κάποια de facto απάντηση σχετικά με το εάν η βιοπολιτική έχει μόνο αρνητική διάσταση και εάν η επιτήρηση είναι μία ακόμα τεχνική διακυβέρνησης και κοινωνικής μηχανικής από την κρατική εξουσία για να χειραγωγείται ο πληθυσμός. Όπως είδαμε μπορεί να περιλαμβάνει και μια θετική διάσταση όταν σκοπεύει στην προστασία ενός κοινωνικού αγαθού και στη διαφύλαξη των συλλογικών ελευθεριών. Καθώς σε έκτακτες καταστάσεις – και όχι μόνο – στις σύγχρονες αστικές δημοκρατίες δε νοείται κυβερνησιμότητα δίχως καταγραφή και επιτήρηση. Και σε τέτοιες περιπτώσεις το κράτος οφείλει να παρέμβει για να ρυθμίσει τα προβλήματα που προκύπτουν. Από την άλλη μεριά η βιοπολιτική μπορεί να είναι και αμφίσημη. Μπορεί να περιλαμβάνει και μια θετική και μια αρνητική διάσταση. Υπό προϋποθέσεις είδαμε πώς μπορεί να λάβει και μια θετική διάσταση εάν χρησιμοποιηθεί ως μέσο για την επίτευξη ενός ευρύτερου σκοπού όπως της προάσπισης της δημόσιας υγείας, του περιβάλλοντος που μπορεί να οδηγήσει στην κοινωνική ευημερία. Αρνητική γίνεται όταν χρησιμοποιείται ως πρόσχημα για τον αυταρχικότερο μετασχηματισμό του κράτους και όταν εντείνονται οι μορφές πειθάρχησης και ολοκληρωτικού ελέγχου με σκοπό την υποβάθμιση των κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων. Οι κοινωνίες στο εσωτερικό τους διέπονται από συγκλήσεις αλλά και από συγκρούσεις. Από συναινέσεις και από ανταγωνισμούς. Μια ελευθερία –ατομική ή μιας ομάδας ατόμων- μπορεί να έρθει σε σύγκρουση με την ελευθερία ενός άλλου πολίτη ή μιας συλλογικής ελευθερίας. Ο νεοφιλελευθερισμός χρειάζεται τη βιοπολιτική γιατί εξυπηρετείται από ένα

αυταρχικό κράτος που θα περιστέλλει δικαιώματα και ελευθερίες. Μέσω της αυταρχικής μορφής του κράτους μπορεί να επιβάλλει ρυθμίσεις στην κοινωνία και στην οικονομία.

Η Nussbaum ισχυρίζεται πώς καμία κοινωνία που επιδιώκει την επίτευξη κοινωνικής δικαιοσύνης και ισότητας δεν μπορεί να αποφύγει την περιστολή ελευθεριών ατόμων ή ομάδων που δρουν σε βάρος των ικανοτήτων άλλων ατόμων ή ομάδων (Nussbaum:2003). Κάθε κρατική εξουσία σε οποιοδήποτε κοινωνικό – οικονομικό σύστημα είναι «αναγκασμένη» από την πραγματικότητα να θυσιάσει μια ελευθερία για να προασπίσει μία άλλη. Καμία κοινωνία που επιδιώκει την επίτευξη κοινωνικής δικαιοσύνης και ισότητας δεν μπορεί να αποφύγει την περιστολή ελευθεριών ατόμων ή ομάδων που δρουν σε βάρος άλλων ατόμων ή ομάδων. Κατ'αντιστοιχία με την περίπτωση της βιοπολιτικής εφαρμογής στην περίοδο πανδημίας οι υποστηρικτές των περιοριστικών μέτρων θα διατύπωναν ότι η ελευθερία της μετακίνησης των πολιτών σε όποιο μέρος ή περιοχή της αρεσκείας τους θα έχει ολέθρια αποτελέσματα στο σύνολο της κοινωνίας, καθώς οι πρώτοι θα ήταν ελεύθεροι να διασπείρουν ανενόχλητοι τον ιό στην κοινότητα. Για τον λόγο αυτό – και στις δύο περιπτώσεις- η κρατική παρέμβαση είναι επιβεβλημένη ώστε να ρυθμιστούν τα βλαπτικά αποτελέσματα της δράσης των ελευθεριών μέσω της νομοθεσίας που θα τις απαγόρευε.

Η Νουσμπαούμ θεωρεί πώς αν δεν υπάρχει η κρατική μέριμνα τότε τα δικαιώματα είναι απλώς κενά νοήματος. (Nussbaum,2020:111) Αν η κυβέρνηση δε θεσπίσει ένα νομικό πλαίσιο κατά της ενδοοικογενειακής βίας που υφίσταται ένα σημαντικό μέρος των γυναικών, ακόμα και στον Δυτικό κόσμο, τότε διαιωρίζεται η ανισότητα και ένα τμήμα των πολιτών βιώνει εμπόδια από την άσκηση των ικανοτήτων του. Πιο συγκεκριμένα *«η διακήρυξη των ίσων δικαιωμάτων δε θα σήμαινε τίποτα για τους αποκλεισμένους, αν δεν συνοδευόταν από μια ποικιλία θετικών κρατικών προγραμμάτων που θα εξασφάλιζαν ότι οι αποκλεισμένοι θα μπορούσαν να απολαύσουν τα δικαιώματά τους»*. (Nussbaum,2020:112) *«Για παρόμοιους λόγους η καταπολέμηση του ρατσισμού και του σεξισμού στην Αμερική απαιτεί όχι απλά τυπικά όμοια μεταχείριση, αλλά επιθετική κυβερνητική δράση για να δοθεί τέλος στις άνισες ευκαιρίες.»* Ορθά επισημαίνει η Νουσμπαούμ πώς για να αντιμετωπιστούν τα κοινωνικά προβλήματα και ζητήματα ανισοτήτων και διακρίσεων δεν αρκεί να είναι

συνταγματικά κατοχυρωμένα, αλλά το κράτος να ασκήσει τις κατάλληλες πολιτικές και δράσεις.

Το ίδιο επιχείρημα χρησιμοποιείται και για την προστασία της δημόσιας υγείας. Πώς το κοινωνικό δικαίωμα στην υγεία αν δεν συνοδευτεί με τις απαραίτητες παρεμβάσεις κοινωνικής μέριμνας μένει κενό νοήματος. Και σε μια έκτακτη κατάσταση όπως μια πανδημία ή μια φυσική καταστροφή, η κρατική εξουσία πρέπει να παρέμβει άμεσα. Και ένας από τους τρόπους παρέμβασης είναι η καταγραφή των πολιτών σε αρχεία και η επιτήρηση της δράσης τους. Ως παράδειγμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί η περίπτωση ενός καταστροφικού σεισμού σε μια πόλη της επαρχίας όπου θα είχε ως αποτέλεσμα δεκάδες θανάτους και τραυματισμούς των πολιτών. Η κρατική εξουσία σε μια τέτοια περίπτωση θα έπρεπε σε συνδυασμό με τις τοπικές αρχές να καταγράψει τους πολίτες της περιοχής και να απαγορέψει την άσκοπη κυκλοφορία των πολιτών για την πρόληψη από μελλοντικές απώλειες σε ενδεχόμενη μετασεισμική δόνηση.

Η Nussbaum υπογραμμίζει ότι δεν είναι εφικτό να προωθηθεί η ελευθερία ως συνολικό αγαθό, καθώς σε μία κοινωνία είναι δυνατόν να συγκρουστούν διαφορετικές ελευθερίες. Χρησιμοποιεί το παράδειγμα της ελευθερίας που έχουν οι ιδιοκτήτες των βιομηχανικών μονάδων να επενδύουν αλόγιστα και να βλάπτουν το περιβάλλον με την σύγκρουση της ελευθερίας του πληθυσμού να απολαύσει και να ζήσει σε ένα υγιές περιβάλλον. Γνωρίζει ότι *«είναι αναπόφευκτο μια κοινωνία που επιδιώκει την ισότητα ή έστω ένα επαρκές κοινωνικό ελάχιστο να περιορίσει την ελευθερία με πάρα πολλούς τρόπους»*. (Nussbaum, 2020:121)

Το συμπέρασμα που εξάγεται από αυτό το κεφάλαιο είναι πώς σε μία κοινωνία των αντιθέσεων και των ανταγωνισμών υπάρχουν εγγενείς και ανεξάλειπτες συγκρούσεις ελευθεριών και δικαιωμάτων και οι οποίες ρυθμίζονται από τον κυρίαρχο, δηλαδή την κρατική εξουσία και αυτούς που την κατέχουν. Οι σχέσεις επομένως διέπονται από ιεραρχία και κυριαρχία Άρα τα μέτρα έχουν κοινωνικό - ταξικές διαστάσεις. Και η κρατική εξουσία σταθμίζει ένα μεγάλο εύρος παραγόντων (από πολιτική σκοπιμότητα και νομιμοποίηση του καθεστώτος μέχρι την κοινωνική αναπαραγωγή των συνθηκών που επιτρέπουν την σταθερότητα του συστήματος) ώστε να διασφαλίσει την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας και των ταξικών προνομίων. Διαπιστώσαμε πώς η εφαρμοσμένη βιοπολιτική, ως διακυβερνησιακή

πρακτική, εκτός από την αρνητική της διάσταση που είναι η επιτήρηση των υποκειμένων, η εσωτερίκευση της εξουσίας στα άτομα και η πειθάρχηση μέσω της αίσθησης του διαρκούς ελέγχου και της επιτήρησης, μπορεί να λάβει και μια θετική διάσταση όταν χρησιμοποιείται ως μέσο για την επίτευξη ενός κοινού αγαθού – το οποίο κατασκευάζεται κάθε φορά ανάλογα με την ιδεολογία του ισχυρού – και για την προστασία και τη μέριμνα της κοινότητας. Όπως δεν υπάρχει μόνο μία μορφή κοινωνικής πολιτικής (καθώς ενέχουν διαφορετικά ιδεολογικά και πολιτικά πρόσημα ανάλογα την κάθε κυβέρνηση), έτσι δεν μπορεί να υπάρξει και μόνο μία διάσταση βιοπολιτικής.

Όταν η βιοπολιτική μπορεί να χρησιμοποιηθεί με σκοπό την προώθηση σύγχρονων πολιτικών υγείας ως μέρος της κοινωνικής πολιτικής μπορεί να αποκτήσει και μία θετική διάσταση. Πόσο μάλλον σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης (πανδημίας, φυσικών καταστροφών, περιβαλλοντολογικών ζητημάτων κλπ) που η κρατική εξουσία οφείλει να λάβει άμεσες αποφάσεις. Οι αποφάσεις της κρατικής εξουσίας έχουν τον χαρακτήρα της πρόληψης και της προσπάθειας διαχείρισης της έκτακτης ανάγκης και αναπόφευκτα θα χρησιμοποιηθεί η καταγραφή των πολιτών, η καταστολή και ο έλεγχος μέσω της ψηφιακής παρακολούθησης μέσω drones. Το ερώτημα που ανακύπτει από τη διαπίστωση πώς η βιοπολιτική δύναται να έχει και μια θετική διάσταση – μπορεί να έχει και αρνητική ταυτόχρονα - είναι μέχρι ποιο σημείο δικαιολογείται και νομιμοποιείται για την προστασία της ανθρώπινης ζωής χωρίς να μετατραπεί το κράτος σε πατερναλιστικό με ολοκληρωτικό έλεγχο της ζωής των πολιτών σε μια διαρκώς επιτηρούμενη κοινωνία στα πρότυπα του μπενθαμικού Πανοπτικού. Το ερώτημα αυτό μπορεί να απαντηθεί μόνο με τη διεύρυνση των ορίων της δημοκρατίας. Εάν θεμελιωθεί ένα ισχυρό κράτος δικαίου, με σαφή διάκριση των εξουσιών, η οποία θα εποπτεύει η μία την άλλη, τότε δεν κινδυνεύουμε από φαινόμενα κατάχρησης της εξουσίας, ούτε από μια ποιοτική διαφοροποίηση του κράτους σε αυταρχικότερες μορφές οργάνωσης και λειτουργίας. Διότι η βιοπολιτική, ακόμα και αν συνυπολογίσουμε μόνο τη θετική της διάσταση, ενέχει τον κίνδυνο της κοινωνικής μηχανικής. Δηλαδή την κατασκευή μιας κοινωνίας απόλυτα πειθαρχημένης και χειραγωγούμενης στην κρατική εξουσία. Αυτό είναι επομένως το διακύβευμα που τίθεται. Εάν θα μπορούσαμε να περιορίσουμε τις καταπιεστικές εξουσίες του κράτους και να επεκτείνουμε τους χώρους συλλογικής ελευθερίας αλλά και των ατομικών ελευθεριών. Το εύρος των ατομικών και συλλογικών ελευθεριών

δεν είναι δεδομένα, είναι ζητήματα ανταγωνισμών, που εξαρτώνται από τον συσχετισμό των δυνάμεων.

4.Κοινωνίες της διακινδύνευσης και του κράτους της έκτακτης ανάγκης

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλύσουμε το κράτος της έκτακτης ανάγκης όπως παρουσιάστηκε από τον φιλόσοφο και νομικό Carl Schmitt και την θεωρία του κοινωνιολόγου Ulrich Beck για τις κοινωνίες διακινδύνευσης. Η σμιτιανή προσέγγιση για το κράτος της έκτακτης ανάγκης είναι σημαντική για την εργασία μας γιατί δομείται μια θεωρία κυριαρχίας. Εξίσου σημαντική είναι η σκοπιά που μελετάει ο Beck τις σύγχρονες κοινωνίες του κινδύνου και της αβεβαιότητας. Οι σύγχρονες κοινωνίες μαστίζονται από προκλήσεις που χρειάζονται άμεση επίλυση για την ομαλή λειτουργία του κοινωνικό – οικονομικού συστήματος , αλλά και για την προστασία της δημόσιας υγείας. Θα προσπαθήσουμε να συνδέσουμε τη βιοπολιτική ως κρατική πολιτική με τις πολιτικές πρόληψης και αναχαίτισης των κινδύνων που είναι απόρροια της νεωτερικότητας.

4.1 Κράτος έκτακτης ανάγκης

Η έννοια της βιοπολιτικής έχει συνδεθεί σε ένα βαθμό με την κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Βέβαια η βιοπολιτική μπορεί να εφαρμοστεί και σε συνθήκες «κανονικότητας». Ο Γερμανός νομικός και πολιτικός επιστήμονας Carl Schmitt ξεκινά το περιώνυμο έργο του «Πολιτική Θεολογία. Τέσσερα κεφάλαια γύρω από τη διδασκαλία περί κυριαρχίας» με την χαρακτηριστική φράση «*κυρίαρχος είναι όποιος αποφασίζει για την κατάσταση έκτακτης ανάγκης*» (Σμιτ,1994 :17) Η θέση αυτή συνοψίζει τον πυρήνα της σμιτιανής θεώρησης περί κυριαρχίας. Κυρίαρχος είναι εκείνος που έχει τη δυνατότητα σε περίπτωση ανάγκης, υπαρκτής ή μη, να κηρύξει το κράτος σε έκτακτη ανάγκη. Η δυνατότητα αυτή δίνεται από το Σύνταγμα του κάθε κράτους καθώς προβλέπεται θεσμικά η αναστολή της ισχύς ορισμένων άρθρων σε έκτακτες συνθήκες. Η ιστορική εμπειρία και από την Ελλάδα αλλά και από άλλα κράτη, έχει δείξει πώς οι αιτίες που ορίζονται ως «έκτακτες συνθήκες» από το Σύνταγμα είναι εσκεμμένα ασαφείς και νεφελώδεις προκειμένου να δίνεται η δυνατότητα στην εκάστοτε κρατική εξουσία να τις ερμηνεύει όπως η ίδια κάθε φορά κρίνει κατά το δοκούν, καθώς δεν επιδέχονται αναγκαστικά μοναδικής ερμηνείας. Στην ελληνική περίπτωση, στο άρθρο 48 του Συντάγματος διαβάζουμε : *1. Σε περίπτωση πολέμου, επιστράτευσης εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας, καθώς και αν εκδηλωθεί ένοπλο κίνημα για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, η βουλή, με απόφασή της, που λαμβάνεται ύστερα από πρόταση της κυβέρνησης, θέτει σε εφαρμογή, σε ολόκληρη την Επικράτεια ή σε τμήμα της, το νόμο για την κατάσταση πολιορκίας, συνιστά εξαιρετικά δικαστήρια και αναστέλλει την ισχύ του συνόλου ή μέρους των διατάξεων των άρθρων 5 παράγραφος 4, 6, 8, 9, 11, 12 παράγραφοι 1 έως και 4, 14, 19, 22 παράγραφος 3, 23, 96 παράγραφος 4 και 97.*

Ο Schmitt υποστηρίζει πώς « *ο κυρίαρχος βρίσκεται έξω από την κανονικά ισχύουσα έννομη τάξη και ωστόσο ανήκει σ' αυτήν, εφ' όσον είναι αρμόδιος για τη λήψη της απόφασης αν η ισχύς του συντάγματος μπορεί να ανασταλεί in toto.*» (Σμιτ,1994 :20) Κεντρική έννοια στη θεωρία του Schmitt είναι η απόφαση στην έννοια της κυριαρχίας. Ανασύρει την έννοια από τον Jean Bodin, Γάλλο νομικό του 16^{ου} αιώνα. Ο Bodin στο ερώτημά του σε ποιο σημείο δεσμεύεται ο κυρίαρχος από τους νόμους ή τις νομοκατεστημένες τάξεις απαντά «*οι υποσχέσεις είναι δεσμευτικές εφ' όσον η*

δεσμευτική ισχύ μιας υπόσχεσης στηρίζεται στο φυσικό δίκαιο, όμως στην περίπτωση ανάγκης παύει η δέσμευση σύμφωνα με τις αρχές φυσικού δικαίου» Θεωρεί πώς ο κυρίαρχος δεσμεύεται στο λαό του εφ' όσον η υπόσχεση είναι προς το συμφέρον του λαού. (Σμιτ, 1994: 21)

Ο Schmitt θεωρούσε ότι χρειάζεται μια ισχυρή κρατική εξουσία, ένα κράτος Λεβιάθαν, το οποίο θα αποφασίζει πότε θα αναστέλλει βασικά άρθρα του για να επιβάλλει την κυριαρχία του. Ο νομοθέτης στην σμιτιανή θεωρία λειτουργεί ως παντοδύναμος Θεός και επεμβαίνει για να αποκαταστήσει την τάξη από τις δυνάμεις που την απειλούν και η απόφασή του αυτή είναι σαν θαύμα. Ο Schmitt αναγνώριζε τον ρόλο του συνταγματικού δικαστηρίου ως του «φύλακα του συντάγματος» υπό τον όρο ότι είχε να αντιμετωπίσει ένα νομικό ζήτημα. *«Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης έχει για τη νομική επιστήμη ανάλογη σημασία όπως το θαύμα για τη θεολογία. Γιατί η ιδέα του σύγχρονου κράτους δικαίου επικρατεί με τον δεισμό, δηλαδή με μια θεολογία και μεταφυσική που εκδιώκει το θαύμα από τον κόσμο και αρνείται την παραβίαση των φυσικών νόμων (όπως αυτή εμπεριέχεται στην έννοια του θαύματος, επιβάλλοντας μιαν εξαίρεση μέσω μιας άμεσης επέμβασης) το ίδιο όπως αρνείται και την άμεση επέμβαση του κυρίαρχου στην κρατούσα έννομη τάξη»* (Σμιτ, 2013 :65)

Η έννοια του κράτους έκτακτης ανάγκης – κράτους εξαίρεσης ανασύρθηκε ιδιαίτερα μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, τις τρομοκρατικές επιθέσεις στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες την περασμένη δεκαετία και κυρίως κατά την πανδημική κρίση του covid19. Τα ακραία μέτρα αστυνομικής καταστολής και η περιστολή των συνταγματικών δικαιωμάτων και συλλογικών ελευθεριών αποκτούν μονιμότητα σαν μορφή πολιτικής διαχείρισης των κρίσεων και ως διακυβερνησιακή πρακτική. Τα μέτρα δημοσιονομικής πειθαρχίας και αυστηρής νεοφιλελεύθερης λιτότητας που επιβλήθηκαν σε μία σειρά από χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Πορτογαλία κλπ εφαρμόστηκαν σε ένα πλαίσιο καταστολής, αστυνομικού ελέγχου και κοινωνικού αυτοματισμού που είχαν ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση της αστικής δημοκρατίας και της μετατροπής της σε κάτι φορμαλιστικό. Άρα η κρίση που εγγενώς ο καπιταλισμός και η νεοφιλελεύθερη ηγεμονία χρειάζονται οπωσδήποτε την βιοπολιτική επιτήρηση και καταστολή – δεν μπορούν να επιβληθούν χωρίς αυτό (και βέβαια χωρίς τους ιδεολογικούς, νομικούς και νομοθετικούς μηχανισμούς. Η νέα μορφή συμπεριλαμβάνει μια αυξανόμενη ισχύ της εκτελεστικής εξουσίας, όπως ο C.Crouch την ονόμασε «μεταδημοκρατία» Ο ορισμός που δίνει ο Βρετανός

κοινωνιολόγος είναι ο ακόλουθος : «Με τον όρο «μεταδημοκρατία» εννοώ μια κοινωνία στην οποία όλες οι μορφές δημοκρατίας – εκλογές, κόμματα, κυριαρχία του νόμου, κριτική, διαμαρτυρίες – συνεχίζουν να λειτουργούν, αλλά στην οποία η πολιτική ενέργεια του συστήματος δεν καταναλώνεται σ' αυτούς τους θεσμούς, καθώς έχει «χαθεί» μέσα σε μικρούς κύκλους των ελίτ, όπως οι επιχειρηματίες και οι πολιτικοί. Έτσι, ο όρος δεν ταυτίζεται με τις έννοιες της «μη δημοκρατίας» ή της «αντιδημοκρατίας» (Crouch ,2006)

Η βιοπολιτική σε έναν μεγάλο βαθμό , ως κυβερνησιμότητα, έχει ταυτιστεί με τις συνθήκες που επικρατούν σε κατάσταση έκτακτων συνθηκών και κρίσεων – που γίνονται κανονικότητα - και όταν η άρχουσα οικονομική , πολιτική και μιντιακή ελίτ προσπαθούν να απορροφήσουν την δυσαρέσκεια των λαϊκών τάξεων, εφαρμόζοντας αυτό που η Αμερικανίδα δημοσιογράφος N.Klein είχε διατυπώσει ως «Δόγμα του Σοκ», δηλαδή οργανωμένη και μεθοδική επίθεση του νεοφιλελευθερισμού με αντεργατικά μέτρα έχοντας ως κύρια στρατηγική την δημιουργία ηθικού πανικού, της καταστολής και της χειραγώγησης. (Klein :2010)

4.2 Κοινωνία της διακινδύνευσης

Σημαντική ήταν η συνεισφορά του Γερμανού κοινωνιολόγου Ulrich Beck με το έργο του « *Κοινωνία της διακινδύνευσης : Καθ' οδόν προς μια άλλη νεωτερικότητα*» (Beck : 2015) Η κεντρική ιδέα ήταν πώς η νεωτερικότητα έχει ως πρόκληση την αντιμετώπιση κινδύνων που ήταν απότοκο της ραγδαίας βιομηχανικής ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού. Η διαφορά που έγκειται μεταξύ των κινδύνων που αντιμετωπίζει η νεωτερικότητα από τις διακινδυνεύσεις που αντιμετώπιζαν οι προνεωτερικές κοινωνίες είναι το γεγονός πώς «*αυτές ήταν προσωπικές διακινδυνεύσεις, όχι παγκόσμιοι κίνδυνοι, όπως αυτοί που αφορούν ολόκληρη την ανθρωπότητα από την πυρηνική σχάση ή την αποθήκευση ραδιενεργών αποβλήτων. Σε εκείνη την πρόωμη περίοδο η λέξη «διακινδύνευση» είχε έναν τόνο θάρρους και περιπέτειας, και όχι έναν τόνο απειλής της καταστροφής όλης της ζωής πάνω στον πλανήτη.*» (Beck ,2015:47)

Αυτή η θέση του Beck είναι σημαντική καθώς επισημάνει την ποιοτική διαφοροποίηση που λαμβάνει χώρα στην νεωτερικότητα. Όπως γράφει ο Ηρακλής Μαυρίδης « *Καταρχάς η νεωτερικότητα δεν μπορεί να ορίζεται παρά από το έτερον της δηλαδή από την προηγούμενη ιστορική κατάσταση που είναι η παραδοσιακή κοινωνία, στις διαφορετικές ιστορικές της εκφάνσεις. Και εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε τα εξής σημαντικά στοιχεία : η νεωτερικότητα αναφέρεται καταρχάς στην πορεία της ιστορικής εξέλιξης του δυτικού κόσμου στην διάρκεια των τελευταίων τριών αιώνων περίπου, η οποία όμως πλέον παγκοσμιοποιήθηκε με πολλούς και διαφορετικούς ιστορικούς τρόπους*» (Μαυρίδης : 2008) Η εκβιομηχάνιση, η παγκοσμιοποίηση, η πυρηνική τεχνολογία, η κλιματική αλλαγή κλπ είναι οι συνέπειες του βιομηχανικής καπιταλιστικής κοινωνίας και αφορούν την ανθρωπότητα στο σύνολό της. Οι κίνδυνοι είναι τέκνα του ίδιου του συστήματος που τα δημιουργούνται από τον εξορθολογισμό και την εξέλιξη της τεχνοεπιστήμης. Αυτές οι νέες συνθήκες απαιτούν αυξημένη παρέμβαση της κρατικής εξουσίας προκειμένου να ρυθμιστούν τα νέα προβλήματα. Για παράδειγμα για να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής, οι κυβερνήσεις πρέπει να προβούν σε σωρεία παρεμβάσεων, όχι μόνο στην οικονομία, αλλά και στην καταναλωτική συμπεριφορά, για τη μείωση των ρύπων. Από την προώθηση της πράσινης ανάπτυξης, των περιβαλλοντικών πάρκων, την ενίσχυση της ενεργειακής αποδοτικότητας , αλλά και στην αλλαγή της συμπεριφοράς των πολιτών με το να περιορίσουν την χρήση των πλαστικών και να υιοθετήσουν

οικολογική συνείδηση και συμπεριφορά. Στην κοινωνία της διακινδύνευσης τα κοινωνικά κράτη λειτουργούν υπό μια έννοια και ως κράτη πρόληψης. Για να αντιμετωπιστούν τα εντεινόμενα προβλήματα και να επιτευχθεί η κοινωνική ευημερία, αλλά και για να προστατευτούν δημόσια αγαθά, όπως η υγεία ή το περιβάλλον, η κρατική εξουσία απαιτείται να παρέμβει. Και ένα μέσο της πρόληψης είναι η επιτήρηση των ατόμων και η πειθάρχηση στις νέες συμπεριφορές. Επομένως, βλέπουμε την υπό όρους θετική πτυχή της βιοπολιτικής ως μέσο για την προστασία ενός δημόσιου αγαθού. Στην παγκοσμιοποιημένη νεωτερικότητα οι ζωές των 7.5 δισεκατομμύρια πολιτών είναι αλληλένδετες. Η περίπτωση της τρέχουσας πανδημίας και της ταχείας διάδοσης του ιού επιβεβαιώνει τον άνωθεν ισχυρισμό.

Οι κοινωνίες της διακινδύνευσης διέπονται από μια κραυγαλέα αντίφαση. Παρά την αδιαμφισβήτητη πρόοδο της ιατρικής που είχε ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση ασθενειών (ελονοσία, πανώλη κλπ) και τη ραγδαία άνοδο της τεχνολογίας, οι κίνδυνοι όχι μόνο δεν περιορίστηκαν, αλλά πολλαπλασιάστηκαν. Η συστηματική περιβαλλοντική καταστροφή, η καταστροφή των οικοσυστημάτων και η αλόγιστη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων ενέχουν περισσότερους μελλοντικούς κινδύνους για την ανθρωπότητα και είναι όλα απόρροια της ύστερης βιομηχανικής κοινωνίας και του καπιταλισμού ως αδηφάγος αναζήτηση του κέρδους. Σ' ένα τέτοιο πλαίσιο υπάρχει μια διαπίστωση για την επιστροφή του κράτους ως κύριο θεσμό που αναλαμβάνει τη διαχείριση κρίσεων. Όπως σημειώνει και ο καθηγητής Παναγιώτης Μαντζούφας σε πρόσφατο άρθρο του *«Έτσι το φιλελεύθερο κράτος πέραν της μέριμνας για την προστασία των ελευθεριών, οφείλει να μετατραπεί σε προληπτικό κράτος που παρεμβαίνει για να εγγυηθεί τους όρους της ασφαλούς διαβίωσης και μοιραία να εναρμονίσει την ασφάλεια με την ελευθερία. Στο πλαίσιο του κράτους δικαίου ασφάλεια και ελευθερία είναι συμπληρωματικές, διότι η μία επιβαρύνει το «κόστος» της άλλης.»* (Μαντζούφας, 11/5/2020, ΤΑ ΝΕΑ)⁴

Σε μια κοινωνία του κινδύνου ο συμβουλευτικός ρόλος των ειδικών είναι σημαντικός για την αντιμετώπιση και διαχείριση των κρίσεων. Το ζήτημα της γνώσης είναι κομβικό στην εποχή της νεωτερικότητας. Όπως σημειώνει ο Ηρακλής Μαυρίδης *«Άρα στις νεωτερικές κοινωνίες είμαστε υποχρεωμένοι να εμπιστευόμαστε τα ειδικευμένα συστήματα και τους τεχνικούς / χειριστές - αυτούς δηλαδή που κατέχουν*

---

⁴ <https://www.constitutionalism.gr/2020-05-07-mantzoufas-kratos-prolipsis-tehnokratia/>

μια ειδικευμένη γνώση σχετικά με τα συστήματα – γιατί διαφορετικά είναι αδύνατο να ζήσει κανείς στο σύγχρονο κόσμο, σ' έναν κόσμο» (Μαυρίδης : 2008) Αυτό το απόσπασμα είναι σημαντικό γιατί εξηγείται η διαπλοκή μεταξύ γνώσης, ελέγχου και εξουσίας. Στον σύνθετο κόσμο της νεωτερικής κοινωνίας, του τεράστιου καταμερισμού της εργασίας και της αυξημένης πολυπλοκότητας – συγκριτικά με τις προ-νεωτερικές κοινωνίες – είμαστε εξαρτημένοι από τους ειδικούς και τους κατόχους της γνώσης.

Παρόλα αυτά είναι αρκετά σημαντικό να μην κυριαρχήσει η τεχνοκρατία επί της πολιτικής γιατί έτσι θα οδηγηθούμε σε κρίση του πολιτικού συστήματος και μακροπρόθεσμα ίσως και της Δημοκρατίας. « Στο πλαίσιο του κράτους δικαίου ασφάλεια και ελευθερία είναι συμπληρωματικές, διότι η μία επιβαρύνει το «κόστος» της άλλης. Όσο πιο μεγάλος και εκτεταμένων συνεπειών είναι ο κίνδυνος για την υγεία των πολιτών(ασφάλεια), τόσο πιο έντονο το κρατικό καθήκον αποφυγή του, ενδεχομένως και μέσω περιορισμών των ελευθεριών(πχ ελευθερία της κίνησης), εφόσον αυτό υποδεικνύεται από τους ειδικούς – επιδημιολόγους ως απολύτως αναγκαίο.» (Μαντζούφας 11/5/2020, ΤΑ ΝΕΑ) Ωστόσο η σχέση μεταξύ επιστημονικού και πολιτικού λόγου είναι σύνθετη.

Παρά το γεγονός ότι οι κίνδυνοι και οι αρνητικές συνέπειες της ύστερης νεωτερικότητας επηρεάζουν το σύνολο της ανθρωπότητας, στην πράξη δεν είναι όλοι το ίδιο εκτεθειμένοι στον κίνδυνο. Οι κατώτερες κοινωνικό- οικονομικές τάξεις αντιμετωπίζουν περισσότερους κινδύνους εφόσον η φτώχεια δρα σαν πολλαπλασιαστής των διακινδυνεύσεων. Για παράδειγμα μία ανειδίκευτη εργάτρια είναι περισσότερο εκτεθειμένη στην διακινδύνευση της ανεργίας από έναν ειδικευόμενο white collar εργαζόμενο. Αντίστοιχα οι κάτοικοι μιας περιοχής που βρίσκεται κοντά σε βιομηχανική μονάδα είναι περισσότερο εκτεθειμένοι στους ρύπους και στα τοξικά χημικά από τους κατοίκους μιας εύπορης συνοικίας στα προάστια. Όπως γράφει και ο Beck «Η ιστορία της κατανομής των διακινδυνεύσεων δείχνει ότι αυτές, όπως και ο πλούτος, υπακούουν στο ταξικό μοντέλο, μόνο που αυτό γίνεται αντίστροφα : ο πλούτος συσσωρεύεται στην κορυφή, οι διακινδυνεύσεις στη βάση. Στο βαθμό που ισχύει κάτι τέτοιο, οι διακινδυνεύσεις φαίνεται ότι ενδυναμώνουν, αντί να καταργούν, την ταξική κοινωνία.» (Beck:2015,71) Είναι σημαντική αυτή η θέση του Beck γιατί ανάγει το ταξικό ζήτημα των προβλημάτων της νεωτερικότητας. Ανισότητες βέβαια υπάρχουν και σε διακρατικό επίπεδο. Οι

χώρες του Παγκόσμιου Νότου (Global South) είναι περισσότερο εκτεθειμένες σε κινδύνους, καθώς στερούνται των υποδομών για να τους αντιμετωπίσουν έγκαιρα. Αλλά εκτός από την ταξικότητα, άλλο ένα ζήτημα που επηρεάζει το πόσο εκτεθειμένος είναι ένας άνθρωπος είναι και το φύλο. Μια γυναίκα σε μία ισλαμική χώρα έχει υψηλότερη διακινδύνευση σε μια σωρεία ζητημάτων, όπως στην ανεργία, στην δυσκολότερη πρόσβαση στην παιδεία αλλά και στην ευκαιρία για έναν αξιοπρεπή βίο. Όπως υπογράμμισε και η Nussbaum «Για παράδειγμα, δεν αρκεί το κράτος να προσφέρει μια παροχή σαν την εκπαίδευση, αλλά να εξασφαλίζει τις προϋποθέσεις για να αξιοποιηθούν οι ικανότητες.» (Νουσμπάουμ, 2020: 22)

Η ταξική διάσταση των κινδύνων φαίνεται εντονότερα στην τρέχουσα πανδημία. Αν και ο ιός δεν είναι ταξικός, με την έννοια πώς προσβάλλει όλους τους ανθρώπους ισότιμα, η αντιμετώπιση του ιού είναι έντονα ταξική. Οι blue collar workers που δεν μπορούν να εργαστούν με τηλεργασία και είναι συνωστισμένοι στους εργασιακούς χώρους, παίρνοντας αρκετοί/ες τα μέσα μαζικής μεταφοράς σε ώρες αιχμής είναι περισσότερο εκτεθειμένοι από τα ανώτερα διευθυντικά στελέχη μιας πολυεθνικής. Αν μολυνθούν από τον ιό δε θα έχουν την ίδια ευκαιρία για περίθαλψη, καθώς θα πρέπει να περιμένουν – εάν είναι τυχεροί – για να βρουν μια ΜΕΘ των κρατικών νοσοκομείων. Επομένως, οι διακινδυνεύσεις αντί να μειώσουν τις ήδη ανισότητες, λειτουργούν ως καταλύτης και επιταχυντής των ανισοτήτων διογκώνοντας τις. Αυτό είναι σαφέστερο στην κατανομή των εμβολίων σε παγκόσμιο επίπεδο μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών.

Σημαντική έννοια στην εργασία του Beck ήταν της αδυναμίας της αντιστάθμισής των συνεπειών αυτών. (non compensability). Ο Beck γράφει πώς πολλές από τις διακινδυνεύσεις των σύγχρονων κοινωνιών είναι μη αναστρέψιμες αν αυτές επιτελεστούν. Για παράδειγμα ένα τρομοκρατικό χτύπημα με όπλα μαζικής καταστροφής. Για τον λόγο αυτόν αναπτύσσεται το κράτος της πρόληψης. (Beck, 2006). Σε ένα τέτοιο παράδειγμα η κρατική εξουσία υπό τον φόβο να αποτρέψει ένα τρομοκρατικό χτύπημα, εφαρμόζει μέτρα επιτήρησης, καταστολής και αυταρχικοποίησης της νομοθεσίας, των οποίων οι αποδέκτες παραμένουν ασαφείς – οποιονδήποτε η εξουσία χαρακτηρίζει ως «εχθρό της κοινωνίας». Οι παρακολουθήσεις των πολιτών από τις Μυστικές Υπηρεσίες εντείνονται, η ψηφιακή καταγραφή γίνεται ο κανόνας και ο Ποινικός Κώδικας τροποποιείται προς συντηρητικότερες κατευθύνσεις. Ο Αντιτρομοκρατικός Νόμος που έχει ψηφιστεί σε

πολλές χώρες της Δύσης δίνει μεγαλύτερη ελευθερία στην κρατική εξουσία για περιστολή των δικαιωμάτων σε υπόπτους ή σε δυνητικά υπόπτους. Η πιο ενδεικτική εφαρμογή ήταν ο Patriot Act 2001 που ψήφισε η κυβέρνηση Μπους έπειτα από το τρομοκρατικό χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους.

Από την άλλη μεριά όμως το κράτος οφείλει να προστατέψει τη ζωή των πολιτών. Και για εκλογικούς - ψηφοθηρικούς λόγους και για να συνεχιστεί η κερδοφορία και η συσσώρευση του κεφαλαίου, οι ζωές των πολιτών γίνονται τα διακύβευμα της κρατικής εξουσίας, της οποίας ο διαχειριστής είναι η εκάστοτε κυβέρνηση που ηγεμονεύει τον πολιτικό ανταγωνισμό. Σε μια σύγχρονη κοινωνία με τις διαρκείς απειλές – υπαρκτές και μη – είναι δυνατόν να επιτευχθεί η κοινωνική ευημερία χωρίς το κράτος να εποπτεύει την κοινωνική συμπεριφορά; Παρατηρούμε πώς όλο και περισσότερο υποχωρεί η ιδιωτικότητα ως δικαίωμα, ως συνυφασμένη με τον νεωτερικό βίοκοσμο απέναντι στη συστημική λογική της συλλογικής επιτήρησης/πειθάρχησης. (Habermas : 1981) Είναι δυνατόν η βιοπολιτική να λειτουργεί σαν Ιανός και να έχει εκτός από το κατασταλτικό πρόσωπο και ένα άλλο το οποίο αποτελεί γέφυρα για την ευημερούσα κοινωνία;

Ο Ξενοφών Κοντιάδης επισημάνει τον κίνδυνο μιας αρνητικής εξέλιξης. *«Στις δημοκρατίες της επιτήρησης και του βιοπολιτικού φόβου διαρρηγνύεται σταδιακά ο φιλελεύθερος χαρακτήρας τους. Μια δημοκρατία χωρίς τις εγγυήσεις του κράτους δικαίου αποτελεί τον προθάλαμο του απροκάλυπτου αυταρχισμού»* (Κοντιάδης, 2020 :29) Ο Ξενοφώντας Κοντιάδης αναγνωρίζει την αναγκαιότητα για την επιστροφή του κράτους σε διαχειριστή των κρίσεων *«Η βιοπολιτική άσκηση που ακολούθησαν ταυτόχρονα τα εκατό πιο προηγμένα κράτη του κόσμου αποδεικνύεται αναγκαία για την πρόσκαιρη αντιμετώπιση της πανδημίας, όμως εξίσου κρίσιμο είναι εάν αυτή η άσκηση θα αποδειχθεί προσωρινή ή θα παγιωθεί, συνιστώντας ένα πρόσχημα για τη μόνιμη καταστρατήγηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»* (Κοντιάδης: 2020 : 31) Μια θεωρητική προσέγγιση τονίζει πώς η βιοπολιτική άσκηση θα παγιωθεί, καθώς εξυπηρετεί τις ανάγκες του κεφαλαίου και της νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας.

Το ερώτημα που εξάγεται από τα παραπάνω είναι εάν η επιβεβλημένη επιστροφή του κράτους στην αντιμετώπιση των κινδύνων οδηγήσει στην κοινωνική πρόοδο και στη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων ή εάν χρησιμοποιηθεί ως πρόσχημα από τις κυρίαρχες τάξεις προκειμένου να ισοπεδωθούν τα κοινωνικά,

ατομικά και εργατικά δικαιώματα. Εάν το κράτος πρόληψης μπορεί να μετασχηματιστεί σε ένα πατερναλιστικό κράτος με περφεξιονιστικά – κατά Kymlika – χαρακτηριστικά, όπου η έκτακτη ανάγκη, ο αυταρχισμός και οι πειθαρχικοί μηχανισμοί θα γίνουν η νέα κανονικότητα και η μεταδημοκρατία αποτελέσει το νέο μοντέλο διακυβέρνησης. Το κράτος δικαίου είναι ξανά η απάντηση στα συγκεκριμένα ερωτήματα. Ακόμα και σε έκτακτες συνθήκες όπως μια φυσική καταστροφή ή μια πανδημία, πρέπει η εξουσία να λογοδοτεί για τις αποφάσεις της. Να υπάρχει η διαφάνεια ώστε να γνωρίζουν οι πολίτες εάν καταγράφονται και για πόσο καιρό. Η δημοκρατική λογοδοσία είναι απαραίτητη – ειδικά σε περιόδους ενίσχυσης της κρατικής εξουσίας – ώστε να μη διαρραγεί ο φιλελεύθερος χαρακτήρας της αστικής δημοκρατίας. Το κράτος δικαίου είναι ο θεματοφύλακας και ο εγγυητής όχι μόνο των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά της ίδιας της Δημοκρατίας. Μόνο η θωράκιση και η διεύρυνση της δημοκρατίας, μέσω των συμμετοχικών διαδικασιών των πολιτών και της ριζοσπαστικής μπορούν να βάλουν όρια στις αποφάσεις της κρατικής εξουσίας. Όπως σημείωσε και ο J. Habermas με τον όρο «ideal speech situation» που εισήγαγε, η έννοια της δημοκρατίας προϋποθέτει την μαζική συμμετοχή των πολιτών στον δημόσιο διάλογο χωρίς αποκλεισμούς.

5 . Συμπεράσματα

Σε αυτήν την εργασία το ερευνητικό ερώτημα που θέσαμε ήταν εάν μπορούν να υπάρξουν κοινωνικές πολιτικές με την έννοια της βιοπολιτικής που να στοχεύουν στην επίτευξη της κοινωνικής μέριμνας και της κοινωνικής ευημερίας ή εάν η βιοπολιτική de facto περιορίζει την ατομική αυτονομία και τα ατομικά δικαιώματα. Για να απαντήσουμε με σαφήνεια, στο πρώτο κεφάλαιο οριοθετήσαμε την έννοια της βιοπολιτικής όπως αναπτύχθηκε από διάφορους θεωρητικούς και πολιτικούς στοχαστές που διείσδυσαν στη συγκεκριμένη έννοια. Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στον Michel Foucault – που εάν και δεν επινόησε αυτός την έννοια της βιοπολιτικής, ήταν εκείνος που την ανέπτυξε εμβριθώς και την έφερε στο προσκήνιο - και στον Giorgio Agamben. Στο δεύτερο κεφάλαιο, είδαμε πώς το κράτος στη σύγχρονη μορφή του στη νεωτερικότητα, ασχολείται με ζητήματα που αφορούν την υγεία του πληθυσμού. Γεννητικότητα, θνησιμότητα, νοσηρότητα, γενικότερα ζητήματα που αφορούν την δημόσια υγεία κλπ είναι αρμοδιότητες της κρατικής εξουσίας. Αυτές οι διαδικασίες μεταπολεμικά συνδυάστηκαν με την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους και της λεγόμενης «χρυσής εποχής του κράτους πρόνοιας», αλλά και με διεύρυνση της δημοκρατίας μέσω της εμφάνισης των κοινωνικών δικαιωμάτων. Για να επιτευχθεί αυτή η επιδίωξη και η διασφάλιση της δημόσιας υγείας, το κράτος χρησιμοποίησε μεθόδους καταγραφής, επιτήρησης και πειθάρχησης. Όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της πανδημίας Covid 19 η κρατική εξουσία περιόρισε ατομικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην ελεύθερη μετακίνηση, προκειμένου να προασπίσει μια αντίληψη περί κοινού αγαθού, όπως η δημόσια υγεία. Η οργάνωση της γραφειοκρατικής διοίκησης στο νεωτερικό κράτος παίρνει τη μορφή μιας «θεσμοθετημένης ορθολογικότητας» (Βέμπερ , 2005 : 61) και επομένως η συλλογή και η καταγραφή δεδομένων που αφορούν τους πολίτες είναι – σε έναν βαθμό- αναγκαία. Η κρατική εξουσία με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών και την εξέλιξη της τεχνοεπιστήμης και την μπορεί ευκολότερα σήμερα να καταγράφει δεδομένα και να ασκεί έλεγχο και επιτήρηση στον πληθυσμό.

Η νεωτερική κοινωνία ωστόσο χαρακτηρίζεται από κάτι διαφορετικό, που στις προηγούμενες μορφές κοινωνικής οργάνωσης δεν το συναντήσαμε . Είναι κοινωνίες διακινδύνευσης και αβεβαιότητας. Οι συνέπειες του εκσυγχρονισμού και του καπιταλισμού ως απρόσκοπτης αναζήτησης κέρδους, έχει ως αποτέλεσμα την

εμφάνιση κινδύνων που αφορούν τον πληθυσμό, όχι σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο, αλλά σε πλανητικό. Κλιματική αλλαγή, πανδημίες, περιβαλλοντικά ζητήματα, έλλειψη φυσικών πόρων, αφορούν το σύνολο του πληθυσμού στην παγκοσμιοποιημένη εποχή. Παρόλα αυτά, οι ανισότητες μεταξύ των κρατών, αλλά και οι ταξικές ανισότητες στο εσωτερικό της κάθε χώρας ξεχωριστά καθιστούν ορισμένα κράτη και ορισμένους πολίτες αντίστοιχα, πιο ευάλωτες σε αυτές τις αβεβαιότητες. Τα ευρήματα της έρευνάς μας έδειξαν ότι υπό όρους μπορεί να υπάρξει και μια θετική διάσταση της βιοπολιτικής ως άσκησης κρατικής πολιτικής για την προστασία ενός κοινού αγαθού όπως η προστασία της δημόσιας υγείας. Πώς η έννοια της βιοπολιτικής είναι αμφίσημη. Εκτός από την αρνητική πτυχή της επιτήρησης και της πειθάρχησης – που μπορεί να προσλάβει και τη μορφή της κοινωνικής μηχανικής – μπορεί να αποκτήσει και μια θετική διάσταση.

Αυτή η διαπίστωση όμως γεννά νέα ερωτήματα. Ποια είναι τα νομικά και συνταγματικά όρια στην δράση της κρατικής εξουσίας; Σε ποιο βαθμό δικαιολογείται η κρατική εξουσία ώστε να ασκεί βιοπολιτικές ρυθμίσεις πάνω στους πληθυσμούς; Ελλοχεύει ο κίνδυνος να αλλοιωθεί ο φιλελεύθερος χαρακτήρας της αστικής δημοκρατίας και να μετασχηματιστεί το κράτος σε μια πιο αυταρχική και πατερναλιστική μορφή; Η απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα είναι πώς τα όρια στην ανεξέλεγκτη δράση του κράτους τα βάζει η διεύρυνση της δημοκρατίας και η ύπαρξη ενός ισχυρού κράτους δικαίου, όπου η εξουσία θα είναι αναγκασμένη να λογοδοτεί και να εποπτεύεται από ανεξάρτητους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Διεύρυνση της δημοκρατίας σημαίνει πλάτσμα και βάθεμα των δημοκρατικών θεσμών, όπου οι πολίτες θα είναι ενεργοί στις συμμετοχικές διαδικασίες και με ελάχιστους αποκλεισμούς. Αυτές οι διαδικασίες είναι κρίσιμες ως προς τον έλεγχο των διαρκώς (και λόγω τεχνολογίας) διευρυνόμενων βιοπολιτικών τεχνικών - που σήμερα δεν είναι μόνο το κράτος αλλά και η αγορά που παρακολουθεί και επιτηρεί τους πολίτες. Οι διαδικασίες «του βαθέματος και του πλατέματος» της δημοκρατίας θα αποτελέσουν το αντίβαρο ώστε να μην χρησιμοποιηθεί η βιοπολιτική από την κρατική εξουσία προκειμένου να περιστείλει ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα και να καταστείλει κάθε διαφωνία και αντιτιθέμενη άποψη με προσχήματα την τρομοκρατία, την πανδημία κ.α. στο βαθμό που ο νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός είναι εγγενώς εχθρικός προς την δημοκρατία (και ότι αυτό συνεπάγεται) με την οποία δεν θα είχε κανένα πρόβλημα να χωρίσει οριστικά, στο βαθμό που κάποια από τα πιο

επιτυχημένα μοντέλα του το έχουν ήδη κάνει. Ο νεοφιλελευθερισμός για να επιβληθεί χρειάζεται μια αυταρχική μορφή του κράτους για να εφαρμόσει τις πολιτικές του. Μέσω της βιοπολιτικής ως διακυβερνησιακής πρακτικής, μπορεί να επιβάλλει ρυθμίσεις στην κοινωνία και την οικονομία. Για αυτό ακριβώς ο νεοφιλελευθερισμός δεν προτιμά τις συμμετοχικές διαδικασίες σε μια δημοκρατία. Η δημοκρατία στον νεοφιλελευθερισμό διατηρείται τυπικά, όπως στην πραγματικότητα διαφοροποιείται ποιοτικά σε κάτι φορμαλιστικό, σε μια μορφή μεταδημοκρατίας. Επίσης είναι η βιοπολιτική ως μορφή ακραία της κοινωνικής πολιτικής και μέριμνας (όχι καθ αυτή) που ενέχει τον κίνδυνο μιας κοινωνικής μηχανικής, σχεδιασμού - κάτι δηλαδή που ξεφεύγει από την κοινωνική μέριμνα και αλληλεγγύη και φαντασιώνεται μια συνολική ρύθμιση των κοινωνικό-οικονομικών σχέσεων σύμφωνα με ένα σχέδιο ή όραμα, αυτό δηλαδή που κάνει και ο νεοφιλελευθερισμός σήμερα - διαλύει, εκθεμελιώνει το παλιό και ξαναχτίζει μια κοινωνία σύμφωνα με τα συμφέροντα και οράματα του στο βαθμό που η πολιτική χάνει πλέον την αυτονομία της σε εθνικό και κυρίως διεθνές επίπεδο και γίνεται απλά υποχείριο και εκτελεστικό όργανο των αγορών (π.χ. η κρίση στην Ελλάδα από το 2010). Αυτά τα ζητήματα αφήνουν ανοιχτά θεωρητικά και πολιτικά προβλήματα για μελλοντικό αναστοχασμό και διερεύνηση.

Πηγές- Βιβλιογραφία

Πηγές

Δουζίνας, Κ. (2020, Απρίλιος, 13). *Η βιοπολιτική της επιδημίας (2): δικαιώματα*. Η Εφημερίδα των Συντακτών. Retrieved February 25, 2022, from https://www.efsyn.gr/themata/politika-kai-filosofika-epikaira/239065_i-biopolitiki-tis-epidimias-2-dikaiomata

Κοντιάδης, Ξ. (2020, March 23). *Πανδημία και σύνταγμα*. Syntagma Watch. Retrieved February 27, 2022, from <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-syntagma/>

Ο θεσμός. Σύνταγμα. (n.d.). Retrieved February 27, 2022, from <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>

Adedousis. (2020, May 11). *Κράτος πρόληψης και τεχνοκρατία*. ΤΑ ΝΕΑ. Retrieved February 27, 2022, from <https://www.tanea.gr/print/2020/05/11/greece/kratos-prolipsis-kai-texnokratia/?fbclid=IwAR0fWC82Kdu1eTSSLKFGkuo7vtNc2d3Vc3-DlZpJQ99kIUUgDmKc7RwV1Zo>

Agamben, G. (2020, February 26). *Lo stato d'eccezione provocato da Un'emergenza Immotivata*. il manifesto. Retrieved February 27, 2022, from https://ilmanifesto.it/lo-stato-deccezione-provocato-da-unemergenza-immotivata/?fbclid=IwAR17ciygOzmIpolNxACx8WMoRzrPpePxJMN0Tns7ni69ZfwO_QzmHYeYXVk%5C+%29

Team, T. B. H. M. A. (1997, August 10). *Ριζοσπαστική δημοκρατία*. Ειδήσεις - νέα - Το Βήμα Online. Retrieved February 27, 2022, from <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/rizospastiki-dimokratia/>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αλεξίου, Θ. (2015). *Κοινωνική Πολιτική και Βιοπολιτική. Από την ταξική*

αντιπαράθεση στη «μικροφυσική της εξουσίας».

Αλτουσέρ, Λ. (1999). *Θέσεις*. Θεμέλιο.

Κοντιάδης, Ξ. (2020). *Πανδημία, Βιοπολιτική και Δικαιώματα : Ο κόσμος μετά τον Covid – 19*. Καστανιώτη.

Κοντοστάθη, Σ. (2010) *Δημόσια Διοίκηση και Γραφειοκρατία*

Μαρκάτος, Κ. (2009). *Η σχέση ιατρού – ασθενούς στη φιλοσοφία του Michel Foucault ως σχέση εξουσίας*.

Μαυρίδης, Η. (2008). *Αναστοχαστικότητα, Διακινδύνευση, Ταυτότητα: Για την Κοινωνιολογία της Νεωτερικότητας του Αντονι Γκίντενς*.

Σπουδαλάκης, Μ. (επιμ). (1998). *ΠΑΣΟΚ Κόμμα, Κράτος, Κοινωνία*. Πατάκη.

Στασινοπούλου, Ο. (2003). *Κράτος Πρόνοιας Ιστορική Εξέλιξη – Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*. Gutenberg.

Τάση Σ. (2014). *Η Πειθαρχική κοινωνία του Michel Foucault και η αυτοποιητικά εξελισσόμενη κοινωνία του Niklas Luhmann*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 142, 101–121.

Τύλλυ, Τσ. (2008). *Εξαναγκασμός, κεφάλαιο και ευρωπαϊκά κράτη 990-1992 μ.Χ*. Κυρομάνος.

Φουκώ, Μ. (1987). *Εξουσία, Γνώση, Ηθική*. Ύψιλον – Βιβλία.

Φουκώ, Μ. (2011). *Επιτήρηση και Τιμωρία Η Γέννηση της Φυλακής*. Πλέθρον.

Φουκώ, Μ. (2011). *Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας(Πρώτος Τόμος)*. Η Βούληση για Γνώση. Πλέθρον.

Φουκώ, Μ. (2012). *Η Γέννηση της Βιοπολιτικής Παραδόσεις στο Κολλέγιο της*

- Γαλλίας (1978-1979)*. Πλέθρον.
- Φουκώ, Μ. (2012). *Η Γέννηση της Κλινικής*. Νήσος.
- Agamben, G. (2005). *Homo Sacer: Κυρίαρχη Εξουσία και Γυμνή Ζωή*.
Scripta.
- Agamben, G. (2013). *Κατάσταση Εξαίρεσης Όταν η «Έκτακτη Ανάγκη»
Μετατρέπει την Εξαίρεση σε Κανόνα*. Πατάκης.
- Agamben, G. (2016). *ΣΤΑΣΙΣ Ο Εμφύλιος Πόλεμος ως Πολιτικό Παράδειγμα
(Homo Sacer, II, 2)*. Κουκκίδα.
- Agamben, G. (2016). *ΣΤΑΣΙΣ Ο Εμφύλιος Πόλεμος ως Πολιτικό Παράδειγμα
(Homo Sacer, II, 2.)*. Κουκκίδα.
- Agamben, G. (2013). *Κατάσταση Εξαίρεσης Όταν η «Έκτακτη Ανάγκη»
Μετατρέπει την Εξαίρεση σε Κανόνα*. Πατάκης.
- Bauman, Z. (2005). *Οι Σπαταλημένες Ζωές Οι Απόβλητοι της Νεωτερικότητας*.
Κατάρτι.
- Beck, U. (2015). *Κοινωνία της Διακινδύνευσης: Καθ' οδόν προς μια άλλη
νεωτερικότητα*. Πεδίο.
- Crouch, C. (2006). *«Μεταδημοκρατία*. Εκκρεμές.
- Friedman, M. (2012). *Καπιταλισμός και Ελευθερία*. Παπαδόπουλος.
- Gouph, I. (2008). *Η Πολιτική Οικονομία του Κοινωνικού Κράτους*. Σαββάλας.
- Hardt, M., Negri, A. (2011). *Πλήθος*. Αλεξάνδρεια.
- Klein, N. (2010). *Το Δόγμα του Σοκ: Η άνοδος του Καπιταλισμού της
Καταστροφής*. Λιβάνης.
- Lasch, C. (2006). *Ο Ελάχιστος Εαυτός*. ΝΗΣΙΔΕΣ

- Nussbaum, M. (2020). *Δημιουργώντας Ικανότητες: Η Θεωρία της Ανθρώπινης Ανάπτυξης*. Απαζήσης.
- Schmitt, C. (1994). *Πολιτική Θεολογία: Τέσσερα Κεφάλαια γύρω από τη διδασκαλία περί κυριαρχίας*. Λεβιάθαν.
- Traverso, E. (2016). *Η ιστορία ως Πεδίο Μάχης Ερμηνεύοντας τις Βιαιότητες του 20^{ου} Αιώνα*. Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Weber, M. (2005). *Οικονομία και Κοινωνία (Πρώτος Τόμος) Κοινωνιολογικές Έννοιες*. Σαββάλας.
- Zizek, S. (2003). *Καλωσορίσατε στην Έρημο του Πραγματικού Πέντε Δοκίμια για την 11^η Σεπτεμβρίου και άλλες συναφείς ημερομηνίες*. Scripta.
- Taylor, F. (2007). *Αρχές Επιστημονικού Μάνατζμεντ Winslow – Taylor Frederick*. Παπαζήσης.

Ξενόγλωσση

- Beveridge, W. (1942). *The Beveridge Report*.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*.
Princeton University Press.
- Esposito, R. (2006). *Bios, Immunity, Life: The Thought of Roberto Esposito*.
The Johns Hopkins University Press.
- Foucault, M. (1990). *The history of sexuality: An introduction, (vol. I)*. New York: Vintage, 95.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford University Press.
- Habermas, J. (1991). *The theory of communicative action*. Beacon Press

- Hayek, F.A. (2010). *The Road to Serfdom*. University of Chicago Press
- Hui, M. (2020). *How Taiwan is tracking 55,000 people under home quarantine in real time*. Quartz.
- Keynes, J. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Palgrave Mcmillan.
- Lemke, T. (2011). *Biopolitics*. New York University Press.
- Lynch, R. A. (2014). *Foucault's theory of power*. In Michel Foucault (pp. 21-34): Routledge.
- Lyon, D. (1993). *An Electronic Panopticon? A Sociological Critique of Surveillance Theory*.
- Lyon, D. (1994). *The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society*. Polity.
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class*. New York. NY: Cambridge.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State and Utopia*. Basic Books.
- Nussbaum, M. (2003). *Capabilities as fundamental entitlements: Sen and social justice*. Feminist economics.
- Nutz, T. (2000). *Strafrechtsphilosophie und Gefängniskunde. Strategien diskursiver Legitimierung in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*.
- Rainsford S. (2020, April 4). *Russia uses facial recognition to tackle virus*. BBC News.
- Weitin, T. (2010). *Wahrheit und Gewalt. Der Diskurs der Folter in Europa und den USA*. Transcript, Bielefeld.